

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

RØMØ

Paradisøen i Vesterhavet

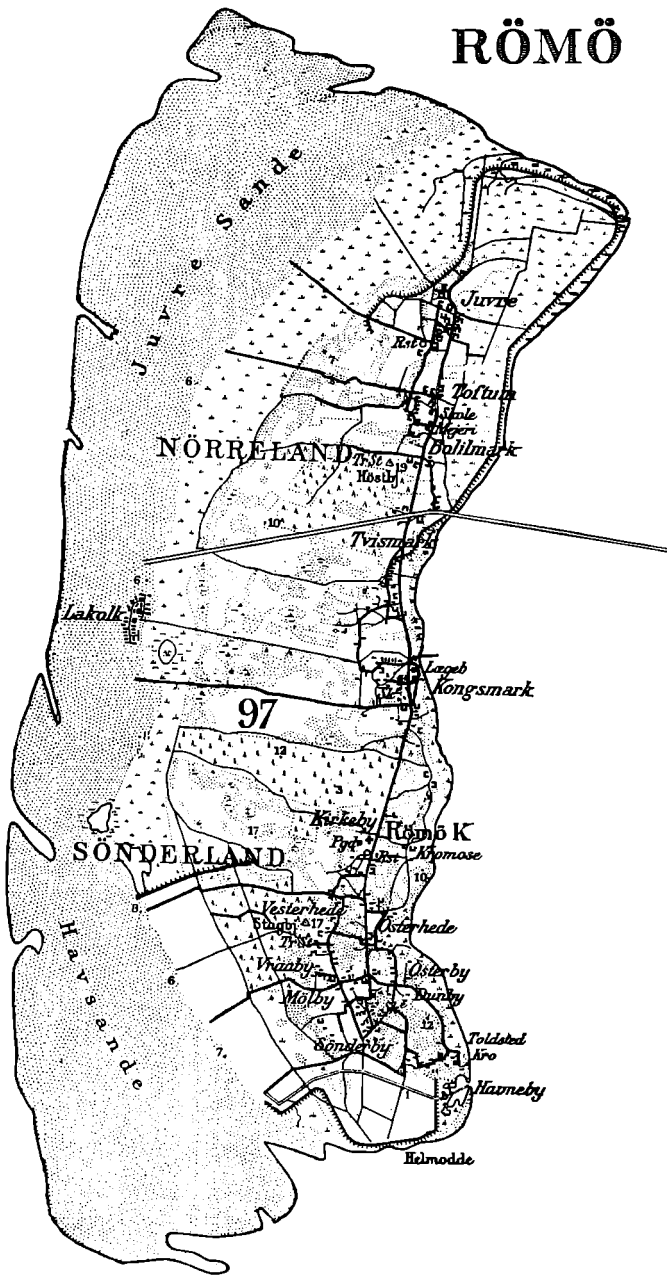
SØREN VIBE

R Ø M Ø

PARADISØEN
I VESTERHAVET

1959
DANSK HJEMSTAVNS FORLAG
RIBE

RÖMÖ

1 : 100 000

1 0 2 4 6 km

*D*er ligger en Ø i det fjerne Vest.
Dens Navn er Røm.
Den ligger og drømmer i Sol og Blæst
sin egen Drøm,
mens Vinden leger med Klittens Haar,
som den har leget i tusind Aar,
og Tidevandets vældige Ur
udmaaler Seklernes Gang.

Og Havet taler sit stærke Sprog
til Jordens Kryb.
Det lukker os op sin Billedbog,
sit dunkle Dyb.
Men Havets Fugle dog bedst forstaar
den Mor, som dækker ved Høst og Vaar
to Gange hvert Døgn saa rigt et Bord
for Kystens vingede Flok.

Her lyder en jublende Sang og Tak
for dagligt Brød,
Det stiger som Storm fra Jordsands Flok
i Havets Skød.
Mens Tider svinde, og Sekler gaar
de samles paa ny hver evige Vaar,
og Stranden dækkes af dunede smaa,
som fortsætter Slægternes Gang.

Og gaar du en stille, sommerlig Kvæld
paa Havets Sand
og lytter, mens Lyset gaar paa Hæld,
til det brusende Vand,
da er det med eet, som Sted og Tid
med Dagens Byrde og Døgnets Strid
gaar under i Altets Dyb.

Og den, som lytted' til Havets Sang
i Solfaldsskær,
han drages paa ny af en sælsom Trang
til Øen her.
Her toner den vældige Melodi
fra Urtidskræfternes Symfoni,
som løfter din Sjæl over Dalbunden trang
mod en Evigheds blaanende Hvælv.

Her tier den travle Verdens Larm.
Her aander den Fred,
som drager den trætte med moderlig Arm
fra Tid og Sted.
I Tavshedens Rige blandt Lyng og Klit
du vandrer dig let — du aander saa frit.
Selv Modgangs Tynge forvandles til Tak
oplyses i skøn Harmoni.

I LIDT OMARBEJDET FORM foreligger nu andet Oplag af Bogen Om Rømø. Det tidløse Stof er dog bevaret i sin oprindelige Skikkelse.

Som nævnt i Forordet til første Udgave gør Bogen ikke Krav paa at være nogen udtømmende Beskrivelse af Øen. Kun de grovere Linier er trukket op, saa Bogen faar et overkommeligt Format og dog vil være tilstrækkelig som Vejledning for Turister og andre interesserede.

Samtidig er den tænkt som en Tak og en Hyldest til en kær Ven, der vel præsenterer sig som »et lidet fattigt Land«, men paa sin Vis ejer en Rigdom, der ikke kan maales i Sølv eller Guld.

ØEN FØR OG NU

HVIS MAN for 20—30 Aar siden spurgte en tilfældig Dansker: »Hvor ligger Rømø?« vilde vedkommende let blive Svar skyldig. I Dag er det anderledes. Som det ofte gaar en særpræget Egn, er Øen nu godt paa Vej til at blive fladtraadt af Turisme, takket være den i 1948 fuldførte Dæmning, der vilde have ligget færdig endnu før, om ikke Krigen havde grebet forstyrrende ind.

Denne Dæmning, som forbinder Øen med Sønderjyllands Vestkyst, er et smukt og storslaaet Arbejde, et nyt Bevis paa den danske Ingeniørs Dygtighed. Maaske vi ogsaa har Lov at betragte det som et Symbol for os Danske. Mens Verden om os staar i Brand som aldrig før, mens Riger opstaar og gaar under, Værdier ødelægges, og Menneskelykke knuses, bygger vi Broer og Dæmninger, Forbindelsesveje mellem alle de Smaadele, hvoraf vort mærkelige Land bestaar.

Vi ønsker ikke uretmæssigt at udvide vore Grænser. Vor eneste Attraa er at faa Lov at bygge i Fred paa vort eget Hus og inden for vore egne Rammer skabe de bedste mulige Levevilkaar for alle dem, der ønsker at være med i vort Folkefællesskab og dele Hjem og Kaar med os. Og inden for denne Grænse er hver Tomme Jord os dyrebare, og derfor har vi Raad til at bygge en kostbar Dæmning til en fattig Vesterhavso.

Det meste af et Tiaar er gaaet, siden Danmarks Statsminister klippede Silkesnoren over, den spinkle Traad, der blev Grænsen mellem før og nu, en Milepæl i Øens Historie, et Skisma paa godt og ondt.

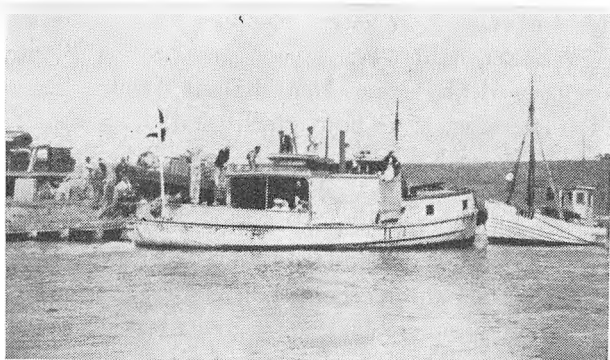
»Paradisøen i Vesterhavet« — en lille fredlyst og afsondret Plet har ligget her i Aarhundreder og drømt sine egne ensomme Drømme, har fostret stovte Mænd og stærke Kvinder — nøjsomme, haardføre Slægter, der her har ført deres egen særprægede Tilværelse, har vogtet og holdt i Hævd de gamle nedarvede Skikke ved Hverdag og Fest.

Var det en Forbrydelse at forstyrre denne Tornerose-søvn? »Stort har jeg mistet — stort jeg fik« siger Terje Vigen. Hvad udad vindes, maa indad tabes — alt har sin Pris, og helt ustraffet laver man ikke om paa et Landkort.

Hvad vejer saa mest i Dag? Kan det vundne opveje det tabte? »Absolut«, vil nok de fleste sige, men ser man bag Kulisserne, da vil man dybt i Sjælen hos den helt ægte Rømøbo finde en vemodsfyldt Erindring om det tabte Paradis.

Lad os da i Ærbødighed mod de gamle og trofaste dvæle en Stund i Mindet om det, der var engang. Vi vælger en Dag midt i Trediverne, da alt, hvad der smagte af Dæmning, kun eksisterede paa Papiret. I Stationsbyen Skærbæk gaar vi ind i en Rutebil, der skal føre os til Ballum Sluse. Afgangstiden er forskellig fra Dag til Dag, thi Færgen maa rette sig efter de skiftende Flodtider. Kun ved Højvande, kan der sejles, det vil sige een Gang daglig. Med Rutebilen følger en Lastbil, thi det er Fragtdag. Nu ser vi den lille Færge komme prustende med sin Fragtbaad paa Slæb, der er fyldt med brølende og brægende Passagerer. Svært var det at faa de firbenede i Baaden, de er bange for det omgivende Vand, og nu

maa de tage Turen en Gang til. Omsider er Folk og Fæudskiftede, og Færgen styrer mod Øen med sin nye Last. I den lille Kahyt er Luften kvalm og tung, saa vi foretrækker at bænke os i det fri. Paa Turen kan man godt komme til at opleve Søsygens Kvaler, men i Dag ligger Havet stille hen. Kun bitte smaa Bølgetoppe tager Kys paa Kys af Solens Straaler og sender dem i Glimt tilbage.

Rømø Færgen ved Ballum Sluse.

Farveglade Ederfugle vugger paa Dybet. Det rosa Bryst straalere om Kap med det sorte Bugskjold og den hvide Ryg, der ender i en grøn Nakkeplet. Jo, flot er han, som han sejler der ved Siden af sin brune beskedne Mage.

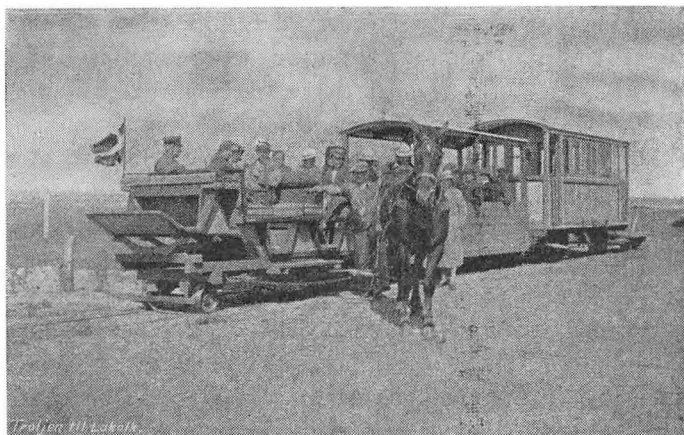
Efter en lille Times Sejlads lægger vi til ved Kongsmark midt paa Øens Østkyst, hvor en meget lang Anløbsbro bogstavelig talt løber os i Møde. Kongsmark er Øens »Hovedstad«, dens Udfaldsport mod Omverdenen, Grænsen mellem »Nørland« og »Sønderland«.

Vi sætter Kursen mod Nord ad Øens eneste »Landevej«, enestaaende i sin Art, »asfalteret« med Lyng, det eneste Materiale, Rømø ejer i Overflod. Sten findes overhovedet ikke.

Nordlandet er den frodigste Del af Øen, saa her findes veldyrkede Marker og ret mange anselige Bøndergaarde, fordelt i fire »Byer«: Tvismark, Bodilmark, Toftum og Juvre. At Øens Mejeri findes her i Bodilmark, maa derfor siges at være ret naturligt, men de smaa Jordbrugere paa Sydspidsen har haft et ordentligt Stræk at køre, 8—9 km — i Sommerens løse Sand eller Vinterens opblødte Veje.

Men før vi naar Mejeriet, maa vi i Tvismark gøre en lille Afstikker mod Vest. Her ligger 126 ha Plantage, og op over denne rager Øens højeste Punkt, det saakaldte Høstbjerg, 19 m højt. Herfra har vi en straalende Udsigt. Vi kan i Kikkert tydeligt skelne Ribe Domkirke, Fanø og Manø, men allerhelst og allerlængst lader vi Blikket dvæle ved det skønne Land, der ligger udbredt for vor Fod. Lad andre sige, at det er et fattigt Land. Lad være, at der findes »langt højere Bjerge saa vide paa Jord«, langt skønnere Dale og rigere Marker. Vor Mor var i sin simple Hvergarnskjole dog altid smukkere end Østens purpurklædte Dronning. Og den, som har lært at holde af Rømø, vil altid gribes af den fordringsløse Poesi, den tavse Ydmyghed og den ophøjede Ro, som ligger over dette Landskab. Der er en egen Tryghed over de mange smaa Hjem, som ligger der spredt omkring paa den smalle Strimmel Agerland eller krybende i Læ bag de lyngklædte Klitter — lave straatækte Huse, der passer saa godt ind i Landskabet, som var de vokset lige op af Lyngen. Venlige Fodstier slynger sig kælent og fortroligt gennem grønne Tofter og brune Heder og forbinder Hjem med Hjem — et skønt og halvglemmt Minde om de gode, gamle Dage, der var engang, ogsaa hos os.

I eet Blik kan vi herfra favne hele Øen. Da vi forlod Færgen, saa vi, at en Del Passagerer besteg en lille »Trolje«, en Slags Fladvogn, der løb paa Skinner og blev truk-

Det hestetrukne Tog tværs over Øen til Lakolk i Begyndelsen af 1920'erne.

ket af en Hest — Danmarks eneste rentable Jernbane, der førte Gæsterne ud til Badestedet Lakolk midt paa Øens Vestsiden. Nu ser vi i Kikkerten, at der ligger et halvt Hundrede Sommerhuse og et Par brøstfældige Hoteller. Hele Historien er anlagt i Fortyskningsøjemed under Fremmedherredømmet af en Pastor Jacobsen i Skærbæk, 1898.

Vi kan godt staa her og tænke os et Tværsnit gennem Øen. Langs det meste af Østkysten strækker sig et Marskbælte, der i Nord opnaar en Bredde af 2 km, et Areal med Græsfenner og dyrkede Marker, skærmet af et 10 km langt Dige, der strækker sig fra Tvismark, rander Øens Nordkyst og ender i Vest mellem Juvre og Toftum. Det er bygget efter Genforeningen og fuldførtes 1928. I Syd findes et lignende Dige, blot meget kortere.

Efter Marsken følger en Strimmel Agerjord, der dog brydes af og gaar jævnt over i næste Bælte, som bestaar af lyngklædte Klitter og flere Plantager, ialt 520 ha, anlagt af Hedeselskabet efter Genforeningen. Langt til-

bage har Klitterne været mer eller mindre nøgne, saa de har af og til foretaget Vandringer og anrettet Ulykker paa den dyrkede Jord. Selve Agerjorden udgør kun 681 ha eller knap $\frac{1}{7}$ af Øens samlede Areal.

Det fjerde Bælte er den saakaldte »Strand«, en Art Marskdannelse, som strækker sig langs hele Vestkysten, men i Modsætning til de egentlige Marskenge, der paa sine Steder bestaar af ca. 10 Meter Klæg, har »Stranden« kun et Lag paa noget under $\frac{1}{2}$ Meter. Denne Dannelse er nemlig fremkommet oven paa Havsandet, ved at Flyvesandet i sin Tid har lagt sig i en Vold et Stykke uden for Klitterne, og paa den mellemliggende Flade har Vandet fra Klitdalene samlet sig og bundfældet et Lag Dynd, som den stadig stigende Plantevækst saa efterhaanden har forbedret paa baade i Tykkelse og Kvalitet. Den største Del af »Stranden« bruges dog kun til Græsning. Man regner med, at en Fjerdedel af Øen, der bestaar af »Stranden«, Marsken samt nyere Klitdannelser, er blevet til de sidste 200 Aar.

Hist og her oplives »Stranden« af Smaasøer, der navnlig i Træktiden rummer et rigt Fugleliv.

Det tænkte Tværnsnit er ret groft skitseret. Saaledes er Klitbæltet ikke lutter Klitter og Bjerge, men har flere Steder jævnet sig ud i ret store Hedeflader, ligesom de navnlig mod Syd har strakt deres Herredømme helt ind i Markslandet, saa en Del af »Bjergene« er kommen til at ligge øst for Bebyggelsen, herunder de ret store »Kirkebjerge«.

Efter »Stranden« følger saa den sidste Klitrække, der i Nord og Syd mødes med Digerne. Den er paa sine Steder kunstig frembragt ved, at Befolkningen har plantet Hjelme til at holde paa det vestfra flygende Sand. Disse Klitter er ret lave og kaldes for »Plantningen«. Udenfor og som sidste Bælte findes det saakaldte »Havsande«,

hvis Udstrækning er enestaaende i Europa. Dette Landskab har afdøde Frimenighedspræst Thade Petersen, der selv er født paa Rømø, i sin Tid beskrevet saa godt i Sønderjysk Aarbog, at det næppe kan gøres bedre: »Sanden« er ikke alene Rømøs største Naturejendommelighed for ikke at sige Naturskønhed, men den er, saa vidt jeg ved, uden Sidestykke her til Lands. Saa bred en Forstrand findes hverken paa nogen af de andre Vesterhavsoer eller paa Jyllands Vestkyst. Her har man en Ørken saa gennemført øde og med saa dyb en Gravstilhed som intet andet Sted inden for vore Landemærker. Under en Vandring hen over den spejder man forgæves efter en eneste Græsspire — kun inde ved Grønningen ser man her og der spredt staaende Kveller — og man farer forbavset op af sine Drømme, naar man hører et enkelt Fugleskrig. Derimod gaar man en smuk Sommerdag, især naar »Sanden« er lidt fugtig, ikke let derud uden at faa en Luftspejling at se af den skønneste og mest fortryllende Art.

Usynlige Vanddampe strømmer fra den fugtigvarme Sandflades Millioner af Porer op i den hede Luft. De brændende Solstraaler brydes i dem saaledes, at »Sanden« paa lidt Afstand ser ud som et Hav. Det er glat som et Spejl, det glinser saa blødt, som var det af smeltet Sølv. I det fjerne, især naar man ser ind mod Land, bølger det paa en egen sagte glidende Vis. Og Bølgerne bævrer og flimrer saa fint og let som Lyset og Luften og den usynlige Em, de er dannede af. Alt, hvad der kommer inden for dette Havs Omraade, fortryller det. Den faste Materie gør det let som Skum. Det udvisker alle faste Former og driver Gæk med ens tilvante Forestillinger om fjern og nær, stor og lille. De mørke, tunge Klitter hinsides dette synes at have revet sig løs fra deres brede Rod og svømmer som store lette, næsten gennemsigtige Skumklatter paa det blanke bævrende Spejl.«

Havsandet er næsten overalt 3—4 km bredt undtagen ved Badestedet Lakolk, hvor Bredden indskrænker sig til ca. 1 km. Saadan ser det ud en almindelig Sommerdag, men naar de stærke Vestenstorme sætter ind, bliver det hele forvandlet til et bølgende Hav, der strækker sine Skumarme helt op paa Diget. Efter en saadan Omgang maa Strandfogeden af Sted, og det er ikke Smaating af

Pastor Thade Petersens Barndomshjem. Over Døren staar Aarstallet 1770.

Brædder, Bjælker og Planker, han da bringer hjem. Det bliver saa Tid efter anden solgt paa Auktion.

Men vi maa videre mod Nord. I Toftum passerer vi en særpræget gammel Gaard fra Øens Storhedstid. Det er ovennævnte Thade Petersens Fødehjem, den senere Museumsgaard. Lidt til højre for denne ligger et saare beskedent lille Hus, vel saa lille, som et Hus kan være, 6×6 Meter. Det er Øens første og Danmarks mindste Skolebygning. Den har været i Brug fra 1784 til 1874. Den blev oprettet paa Beboernes Initiativ, ved at hver Mand skulde yde 6 Rigsdaler. Dens Opførelse kom til at koste 150 Rigsdaler og 1 Skilling, og som løbende Skolepenge

maatte Forældrene betale 3—4 Skilling om Ugen. Skolemesteren skulde have Kosten paa Omgang hos Beboerne og desuden en lille Løn. Den første Lærer var en gammel Skibskaptajn Peter Nielsen With fra Juvre. Ogsaa de følgende var uden Uddannelse. Børnene skiftedes til at bringe Tørv til Opvarmning, og Pigerne gjorde rent i Skolestuen. Drengene gik i Skole fra 5 til 10 Aar, Pigerne fra

En gammel Skole paa Rømø.

5 til 8, saa det var nogle smaa Rengøringskoner. 1874 byggedes den nuværende Toftum Skole vest for Vejen. 1889 indførtes Tysk som Undervisningssprog, i hvert Fald officielt, og 6. Maj 1889 hejstes for første Gang det tyske Flag i Anledning af Kronprinsens Fødselsdag.

I Juvre standser vi ved et meget ejendommeligt Havegærde. Det er 100 Alen langt og opført af Hvalribben, altsaa et synligt Minde fra Storhedstiden. Det bærer Aarstallet 1772, har altsaa modstaaet Tidens Tand i næsten 200 Aar, men det Materiale er ogsaa omtrent ufor-gængeligt.

Ca. 75 Procent af de samlede Marskenge eller 488 ha

hører til Juvre Kommune, saa det er den fedeste By, vi nu er kommen til. Og her maa vi gaa endnu et Skridt tilbage i Tiden, for Juvre var den sidste By paa Øen, der ophævede Fællesskabet. Det skete 1895, saa de ældste herovre kan fortælle om den gamle Fællesdrift paa »Stranden«. Mellem 6 og 7 Morgen lyder Hornet gennem Byen. Det er Byhyrden Mads, »æ Heer« med sin Med-

Plankeværk af Hvalfiskens Ben.

hjælper, en halvt aandssvag Dreng fra Fastlandet. Nu faar Gaardenes »Drenge« travlt med at aabne for de forskellige Folde, hvor Faar og Ungkvæg har overnattet, og alle Dyrene samles paa en aaben Plads midt i Byen, som kaldes »æ Gaed«. Der kan være 2—300 Kreaturer og dobbelt saa mange Faar, og hvilken Morgenkoncert. Under Brægen og Brølen, Hundeglam, Raab og Piske-smæld sætter hele Toget sig i Bevægelse ad simple Markveje ud til »æ Straend«, hvor hele Dagen tilbringes. Den islandske Hund, hjembragt af Sømænd er godt afrettet i sit Hjemland. Han skal snart være der, hvis et Dyr forsøger at gaa sine egne Veje. Dagen er lang og ensformig,

men der er nok af Fugleæg, som koges paa Baal, og i Vandhuller »trædes« Skrubber, der steges »paa Spid«. Faar Kvæget Bissenykker, jages de blot ud paa Havsandet, det kan Bremserne ikke lide. Jo, de to har det slet ikke værst, og er Vejret ondt og regnfuldt, bygger de et lille Skur af Drivtømmer til Læ og Lunhed. Naar Dagen lider, samler Hunden Flokken paa ny. For anden Gang lyder Hornet i den lille By, og Dyrene ledes i Fold for Natten. I Faarenes Fold faar Gødningen Lov at ligge længe, og naar der er samlet et godt Lag, skæres dette ud i firkantede Tørv, som tørres i Solen og bruges til Brændsel.

Mads og Drengen gaar nu hen til »æ Paendmænd«, de to Mænd, der er valgt til at ordne alt vedrørende Fællesdriften. Her faar de at vide, hvor de skal spise i Morgen og maaske i Overmorgen. Mads er gift og bor »paa Sognet« i den gamle Skole, men i Sommertiden fra April til Mikkelsdag bor han sammen med Drengen i et Værelse, som Byen har lejet hos en Smaamand. Kosten faar de paa Omgang efter bestemte Regler. De gaar rundt »paa Mading«, som det hedder. 4 Faar eller 1 Stk. Kvæg betyder en Dags Mading. Desuden faar de en Smule Løn af Bykassen.

Vi er atter tilbage i Nutiden og er naaet ud paa Juvre Dige, hvorfra vi ser ud over det store grønne Land i Øst, Nord og Vest. Paa »Stranden« græsser stadig Hundreder af Faar i skøn Forening, blot uden Hyrde, og hver Mand har sit Mærke, et Klip i Øret eller en Klat Maling paa Bagen. De store Flader er gennemvævet med et Net af Fodstier »Veksler«, og hist og her brydes de af vandfyldte Fordybninger, de saakaldte Dælder eller Laaer. De sidste er dybest og kan have Afløb til Havet. Det hændes, at det lunefulde Hav rejser sig og sender en »Springflod« ind over »Stranden«, men Faarene er i Tide klar over Faren og søger op over Diget.

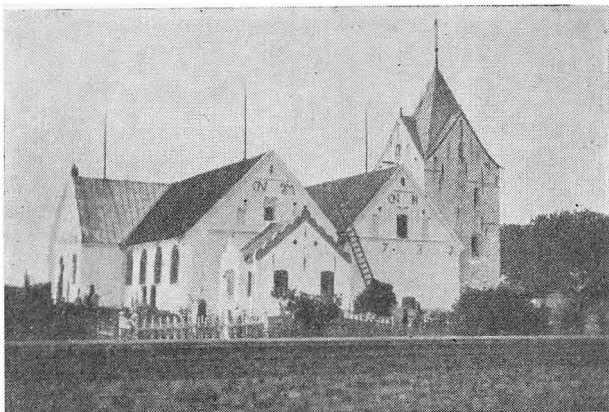
Gaar vi en Tur ud paa Vaderne, hvor vi i Ebbetiden kan fortsætte langt og længe, da vil vi se et Syn, vi aldrig glemmer, en storslaaet Hilsen fra en Fugleverden, som hører til Danmarks rigeste.

Vi har nu travet 7—8 km eller Halvdelen af Øens Længde og iler uden Stands tilbage til Kongsmark. Her ligger Øens midterste Skole, et beskedent straatækt Hus, her er Hotel, Posthus, Lægebolig m. m., og nu maa vi igen standse ved en gammel Gaard lige ved Vejen. Den er bygget 1747, saa det er ikke bare Pindeværk, den er opført af, og Malingen har ogsaa været bedre end den, vi nu kender, thi inde i Huset har Dørene ikke set en Malerpensel i de 200 Aar. De staar endnu med deres smukke gamle Farver og Mønstre, og Dørgrebene er omgivet af fine Messingbeslag. Men Gaardens Klenodie er dog »æ Pissel«, thi her har den folkekære Kong Frederik den Sjette holdt Maaltid, da han besøgte Øen. Hele den ene Væg er smykket med en Slags Freskomaleri i bibelsk Symbol. Paa et Billede er et Menneske ved at knuses under Lovens Tavler, men saa træder Korset hjælpende til. Disse Malerier er naturligvis lige saa gamle som Gaarden og vidner om en Tid, da man havde Raad til lidt ud over det daglige. Gammelmor fortæller, at hendes Mor bar Nationaldragt hver Dag fra sit niende Aar.

Paa vor Vej sydpaa passerer vi de fornævnte »Kirkebjerge« øst for Vejen, og snart efter ligger den smukke gamle Sømandskirke foran os, men nu gør vi et Spring frem til Besættelsestiden, thi just om den sidste Krig har Kirken eller rettere Kirkegaarden et talende Kapitel.

Med sine hvide Mure staar Kirken og lyser som et Vartegn, der kan ses over hele Øen, men samtidig er der over de lave Bygninger noget ydmygt og tilforladeligt, en trofast Rodbundethed, som var ogsaa den vokset op — paa naturlig Vis af sine Omgivelser. Set her fra Nord

ligner den en Korskirke med dobbelt Arm, men det er kun fra denne Side, den ser saadan ud. Oprindelig — antagelig i det 13. Aarhundrede — var Kirken enskibet og meget lille og har først senere faaet sit Taarn. 1626 blev det paalagt syv Sogne paa Fastlandet at udrede 200 Rigsdaler til Kirkens Udvidelse. Den fik da Korsform og blev forlænget ud i Øst. Men Befolkningstallet vokse-

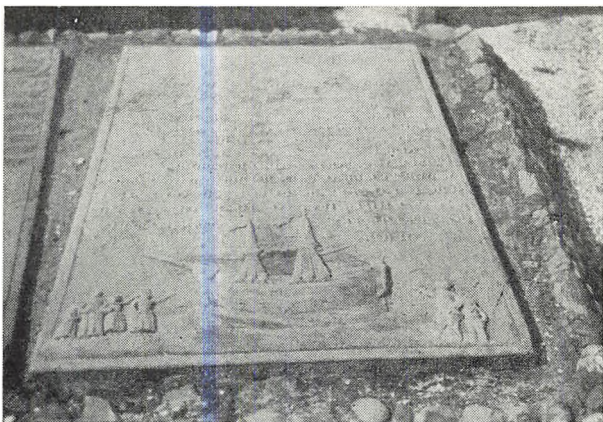

Den gamle Sømandskirke.

de, og 1751 maatte der bygges en Længe ved Siden af Korsarmen i Nord. Indvendig gaar de to ud i eet. Endvidere blev der skaffet ekstra Plads ved Hjælp af et Pulpitur.

Paa Taarnets østlige Gavflade er malet to Dannebrogflag overkors. I sin Tid blev det forlangt, at de skulde kalkes over. Det blev de ogsaa, men ved første Regnskyl forsvandt Kalklaget, og Flagene traadte frem paa ny. Saadan gik det hver Gang, thi den snedige Maler havde oversmurt dem med noget, som ikke kunde forliges med Kalken. Nu bliver de frisket op sammen med Kirken.

Vi træder indenfor i det rummelige Gudshus og ser snart, at vi befinder os i en Sømandskirke, thi ned fra det malede Bjælkeloft hænger ikke mindre end fem større og mindre Skibe. Kirken har da ogsaa Navn efter Søfolkens Skytshelgen Sankt Klemens. To svære Lysekroner med Dobbeltørn er af Sømænd bragt hjem fra Rusland og en fra Holland. Endvidere er der nogle sjove

En af de gamle Gravstene. Familien vinker Farvel til Skibet.

Kroge til Mændenes Hatte. Det begyndte med, at en Mand egenhændig satte en Krog i Loftet, fordi han savnede en Plads til sin Hat. Vi ser, at flere Kirkestole er mærket med Navn. Det skriver sig fra, at Kirken 1775 af Pengetrang maatte sælge Stolene til Folk. Siden den Tid har man holdt fast ved sin Slægtstol og sidder nødigt andre Steder. En særlig fin helt lukket Stol, der kaldes »æ Loge« tilhører Tagholmgaard. Den blev indrettet 1775 af Pastor Neve, der købte og ombyggede nævnte Gaard. Et nyt Orgel er i indeværende Aar skænket af A. P. Møller, hvis Slægt stammer fra Rømø.

Paa Kirkegaarden lægger vi især Mærke til nogle store,

flade rektangulære Granitsten, der er samlet i det ene Hjørne, og som i Ord og Billeder fortæller en hel Livshistorie. Kaptajner har bragt dem hjem fra Norge eller Holland i færdig udsmykket Stand, saa de var parat, naar Ejeren døde. Her staar en Mand med sin Kone i Haanden, nedenunder ses en lang Række Børn, seks af hvert Køn, og Indskriften lyder: »Her er vi og de Børn, som Herren har givet os«. Paa en anden Sten ser vi et Skib, der forlader Havnen. Flaget vajer. Vinkende staar Hustru og Børn paa Stranden, og Indskriften lyder: »I glad Haab forlod han Havnen. Han skulde ikke mere se sine kære. Han blev ude paa Søen. Hans Sjæl fandt den bedste Havn«. Og der paa den store graabrune Sten staar Navnet A. M. List. 10 Aar gammel var han, som vi senere skal høre, med paa Grønland. Han skabte en haardfør Slægt, hans Søn blev op mod hundrede Aar.

Ja, hvis Stenene fik Mæle, kunde de fortælle mere end den mest spændende Roman — fortælle om Kamp og Lidelse, Tapperhed og Offervilje.

Men ogsaa om denne Krigs Tragedier har Kirkegaarden sit Kapitel. Flere Rækker simple Trækors minder os om en Slagmark. Det er de mange allierede Flyvere, der blev skudt ned over Øen eller drev i Land ved Kysten. De simple Kors i det hvide nøgne Flyvesand taler deres magtfulde Sprog om alt det meningsløse der sker omkring os. I Gaar en Ungdom, fyldt af Forventning og Livsmod — i Dag et sønderflænget Lig, begravet ukendt i fremmed Jord. Dog — fremmed? Nej, vi er alle Brødre i det store Fællesskab af Skyld og Skæbne. Saa hvil da i Fred paa den stille Kirkegaard, mens Vinden vifter om eders Hvilested til Aftenklokkens stilfærdige Toner, og Havet bruser sin dybe Koral over Død og Liv. I Dag er flere af Kisterne ført til de dødes Hjemland, og paa de sidste Grave har Englænderne anbragt Mindesten, men det er,

som de første umalede Trækors passede allerbedst ind i det hele.

Lidt herfra ligger nok en Tragedie gemt. Det er en 80 aarig Kvinde, der mod Krigens Slutning kom hertil som Flygtning. Hendes Døtre havde slæbt hende med sig paa en Slæde midt i Vinterens Kulde. Venlige Mennesker her gav hende Pleje, men hun levede kun faa Dage.

Danske Børn smykker en Flyvergrav (1942).

Vest for Kirken ligger den smukke gamle Præstegaard, der passer lige saa godt ind i Landskabet som de øvrige Rømøhuse, og de skiftende Præster har i sin Tid bødet paa de barske Omgivelser ved flittig Plantning, saa der er skabt en hel »Park«, som er ret enestaaende herovre.

Vi befinder os selvsagt i Kirkeby, og øst for Vejen ned mod Vadehavet ligger Byerne Tagholm og Kromose. Længere fremme paa samme Side følger Østerhede og Østerby. Umiddelbart syd for Kirken ligger Sønderlands Redningsstation, og en tilsvarende findes i Juvre.

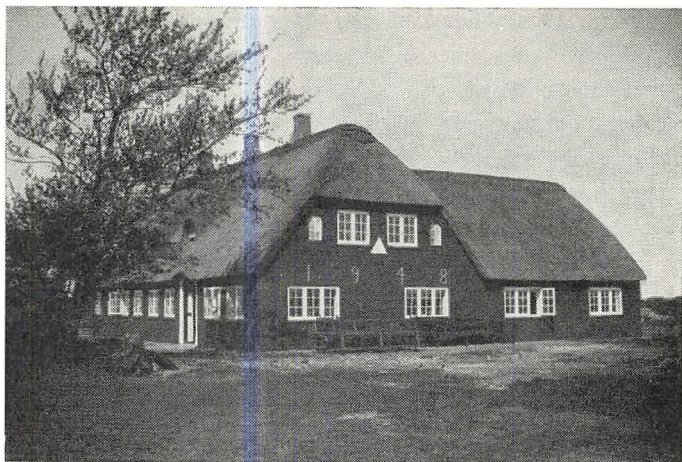
Men nu maa vi igen forlade Vejen og gøre en Afstikker mod Vest for at bestige det 18 Meter høje Stagbjerg. Herfra har vi en Udsigt over Øen lige saa storslaet som

fra Høst. Ogsaa her kan man favne hele Øen. Og Stagsbjerg selv ligger i et helt System af Bjerge og Dale, bevokset med Fyrreskov. I Nord, Vest og Syd fortsætter Skoven, og saa vidt strækker den sig, at man kan gaa derinde og føle sig »helt ene i Verden«. Blot kunde der ankes over, at Plantningen faktisk er drevet for vidt. Det stjæler noget af Klitternes oprindelige Skønhed, og — om vi en Dag faar kvalt al Hede i Danmark, hvor skal vi da hente den sunde og nærende Lynghonning? Nej, da er Landet trods alt blevet fattigere, thi Aakjær har Ret: »Brød skal du hente fra Muldmarkens Bund — Vidsyn og Fred paa min drømmende Hede«.

Stagsbjerg ligger i Vraaby, og sydfor har vi Sønderby og Vestergaarde. Den sidste »By« er Øens mindste og bestaar kun af to Gaarde. I Sønderby ligger Skole Nr. 3, en smuk, gammel, straaatækt Bygning, og Lærer Tønder har gennem Aarene fremtryllet ikke een, men to dejlige Haver.

Ad en Genvej naar vi frem til Mølby med Bageri og Købmandshandel, en stor Alt-mulig-Butik, som man maa have derovre. Og nu faar vi springe frem til Anno 1957, for det er vel nok den sidste Ende af Øen, der har forandret sig mest. En splinterny »Autostrada« har her afløst den gamle Vej, der ligger ved Siden af, glemt og græsgroet — med smaa venlige Slyngninger ligesom synkende hen i sig selv og i Mindet. Men Markens vilde Blomster kryber hen over den, smyger sig i dens Favn som leende Smaabørn paa Gammelmors Skød. Den vil vi følge i Dag, thi paa Landevejen gaar Bilernes vilde Jagt, og det forstyrrer, som H. C. Andersen siger.

Før vi forlader Mølby, kommer vi forbi en meget smuk Bygning. Det er Øens berømte Vandrerhjem. 1948 staar der paa Gavlen. Da havde Fugl Fønix rejst sig af sin Aske. En gammel forladt og forfalden Gaard blev re-

Vandrerhjemmet.

vet ned og genopført i sin gamle Stil, de helt rigtige Værtsfolk blev fundet, og de har gjort et Kæmpearbejde baade ved Opførelsen og den daglige Drift. Lejrskoler og løse Vandrere strømmer hertil Sommeren igennem, thi det rygtes jo snart, at her faar man al den Service, man har Krav paa og mere til. Smukt og hyggeligt er der overalt, og den rummelige Opholdsstue med ældgamle Paneler og Vægfliser er et Stykke Rømø i Renkultur. Og ekstra Patina fik den 1949, da Kongen og Dronningen drak Te her under deres Besøg paa Øen. I Vinterhalvaaret er Hjemmet en Art Kulturcentrum for Sønderlandet.

Vi har nu naaet Rejsens Endestation, Havneby, og her kan det nok være, den nye Tid har sat sit Præg. Sommerhuse skød frem som Skovsvampe paa en Høstdag, og Sommerhuse plejer ikke at glimre ved ydre Skønhed, men det er, som Rømø er særlig sensibel i den Retning. Al moderne Byggeri staar i skærende Modsætning til den

omgivende Natur. Af gamle Huse er der kun et Faatal tilbage, men i Havneby Kro hænger et Maleri, der viser, hvordan Byen saa ud for hundrede Aar siden. 20—30 smaa venlige straatækte Huse ligger rundt mellem Klitterne, og der er en saadan Fred og Hygge over Billedet, at man maa ønske, man havde levet dengang.

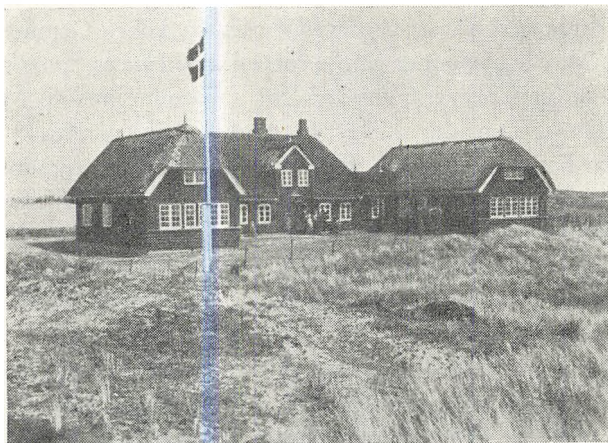
Der er stadig en vis Hygge over Naturen her, hvor Klit og Marsk i sin Tid har taget Livtag med hinanden og skabt et Utal af grønne Gryder og lækre Gemmesteder. Mange af dem er gamle forsænkede Haver, hvor man har skovlet Flyvesandet væk for at komme ned til Madjorden og samtidig skabe Læ for de fattige Vækster.

En Frugt af den nye Tid ser vi her. Det er et gammelt Rømøhus, der saa at sige har formeret sig ved Knopskydning« og nu staar som et moderne Hotel og Sommerpensionat, berømt baade i Ind- og Udland for sit eminente Køkken, men Værten er ogsaa forhenværende Kok og Hovmester.

Berømt er ogsaa den yderst beliggende røde Bygning. Det er den nordslesvigske Kvindeforenings Hvilehjem. Det tog sin Begyndelse i et almindeligt lille Rømøhus, hvortil senere er føjet to Sidefløje og i den senere Tid et Par selvstændige Bygninger. Det var en smuk og rigtig Tanke, der laa bagved. Efter den første Verdenskrig var der mange trætte og nedbrudte Kvinder i Sønderjylland. Nu fik de Lov at gaa her nogle Uger i den helsebringende Stilhed og den jodholdige Luft og faa alt det oplevede paa Afstand. Og hele Tiden lykkedes det at finde de helt rigtige Ledere, der tog Gerningen som et Kald og ikke som et Levebrød, som evnede at skabe den Atmosfære af Fred og Tryghed, af barnlig Fromhed og kildefrisk Munterhed, der kendetegner et sandt Hjem. Set fra Syd ligger den gamle rødmaalede Hovedbygning som en aaben Favn, som en kærlig Mor, der kalder paa sine Børn. Saa-

dan er det, hvor den rette Stil bevares. De gamle forstod at bygge Hjem, vi andre kan kun bygge Huse.

Havneby hedder i daglig Tale kun »æ Havn«. Vi ser da ogsaa Reminiscenser af Havnebyggeri i Form af en Cementmole. Det stammer fra den tyske Tid, hvor en Spekulant fra Hamborg begyndte for egen Regning, men saa kom Krigen og Genforeningen og satte Punktum. Paa

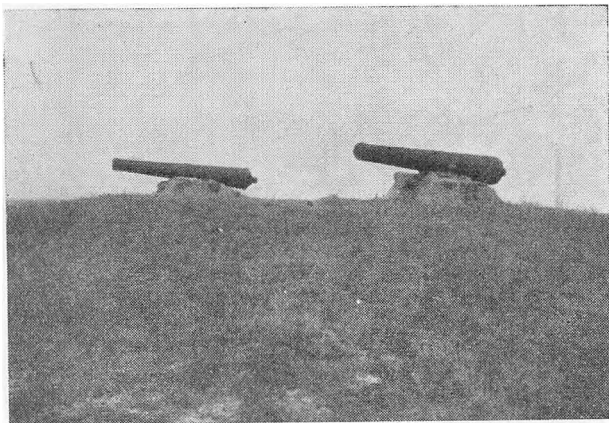

Hvilehjemmet.

en høj Klit ved Stranden staar to gamle Kanoner, et Minde om Svenskekrigen og Slaget i Listerdyb 1634. Paa den Tid har der været noget i Retning af Havn, kaldet Rømø Rhed. Det hedder saaledes ifølge Adler: »Bidrag til Skildring af Byen Ribe«, at der »1624 ankom et Skib fra Spanien med 800 Tønder Salt, som gik for Anker ved Rømø Havn. Her blev Ladningen losset og paa 7 Lægtene bragt til Ribe«. Da var Ribe jo en Storstad og en vigtig Havneby, der aabenbart havde Raadighed over det meste af Vadehavet. I et Dokument, dateret 25. August 1292 overdrager Erik Menved »Borgerne i Ribe fri

Besiddelse af deres Forstrand, List, Manø og alle Kyster, som ligger mellem fornævnte Steder og Ribe By tilligemed deres eget Dyb, ligesom de plejede at have den fra gammel Tid«.

Herfra foregik ogsaa Færgefarten til Fastlandet indtil 1923. Herom skriver Thade Petersen 1903: »Overfarten foregaar med Sejlbaad fra Havneby til det over-

Kanonerne i Havneby.

for liggende Baadsbøl-Ballum. Ejeren af denne Færge har Privilegium paa Landing med Baade paa en bestemt Kyststrækning ud for Ballum. Landgangsbroer er en ukendt Ting her. Saavel ved Ballum som Havneby bliver man paa en stiv Fjellevogn med et Par simple Agestole kjørt til og fra Baaden, som ved Ballum sommetider ligger en hel Fjerdingvej fra Land. Om Sommeren foregaar Overfarten temmelig regelmæssig og frembyder ikke stort andre Afvekslinger end den ret kedelige, at det paa Grund af Vindstille kan blive nødvendigt at ro eller stage i 4—5 Timer, mens man med god Vind kunde sejle over i en halv Time. Om Vinteren hører Oplevelser som

Der køres ud til Færgeren i „gamle Dage“.

de nedenfor omtalte imidlertid ikke til Sjældenhederne, og der er tit allehaande andre Vanskeligheder at overvinde. Er det Taage og Mørke, har Vogn og Baad tit ondt ved at træffe hinanden ved Ballum. Man kan let komme til at køre en halv Time omkring i Havet, mens Kusken jævnligt tuder fælt i et stort Bøffelhorn og faar et lignende Svar fra Baaden. Ved saadan Lejlighed hændes det ikke sjældent, at Vandet stiger saa højt, at man maa redde sine Fødder op paa Agestolen for at have dem paa det tørre. Saa maa man endda være glad, naar Kusken ikke i Mørket tager fejl af »Vejen«, der er betegnet ved Baaker, og kommer uden for det faste Kørested. I saa Tilfælde gaar Hestene nemlig let »i Bløde« i de Huller, der findes i Havbunden, saa det kun med stor Vanskelighed lykkes at faa dem op og køre videre. En saadan Situation er ikke til at le ad, især naar det er paa

»kommende Vand«. Heldigvis indtræder den saa sjælden, at man næsten maa undres over den instinktive Sikkerhed, hvormed Mand og Heste færdes, tit uden at have det mindste at rette sig efter. En Del Baaker rives nemlig ofte bort af Strøm og Is. Efter saadan Kørsel en kold Vintermorgen kommer man ikke sjælden til at gøre Overfarten i en lille aaben Jolle, naar Vand- og Vindforhold er saa ugunstige, at man ikke kan sejle med den skonnerriggede Dæksbaad, der ellers bruges, og er der meget lidt Vand, kan man endnu slumpe til at »blive hængende« paa en af Bankerne »en Vandtid over«, det vil sige til næste Flodtid.«

Ja, selve Kong Kristian med Gemalinde har saamænd benyttet denne Rute da de i 1921 besøgte Øen. Tolderen roede ud til Færgen og hentede Majestæterne ind, og Kongen forsikrede paa sin poliske Maade, at de absolut ikke medførte toldpligtige Varer. Derpaa kørte de en Tur langs Øen i stiv Vogn og Sommerstøv, saa det er velfortjent, at Besøget blev forevigtet paa en Mindetavle i Kirken.

Det siger sig selv, at de Nørlandsbønder var utilfredse med at skulle slæbe Faar og Kvæg helt til Havneby, det var jo mere praktisk med Overfart midt paa Øen. Forsøg var gjort ved Bolilmark. Herom skriver Thade Petersen: »Paa denne Rute satte et lille Rederi i Skærbæk i 1897 en Dampbaad i Gang, dels i Fortyskningsøjemed, dels for at lede Trafikken fra Rømø op til denne By. Denne Baad har imidlertid mange Vanskeligheder at kæmpe med, løber ved østlig Vind tit paa Grund og maa ligge stille hele Vinteren.« Og Overlærer Moritz Berlin erklærer foraget med Henblik paa Pastor Jacobsens Projekt: »Aus seiner idylliscen Ruhe und Abgeschlossenheit ist das Ländchen herausgerissen worden, als ein Konsortium Geschäftsmänner die Dampfschiffsverbindung mit dem Festlande einrichtete und in Verbindung damit

am öden Meeresstrande ein Seebad ins Leben rief. An diese Gründungen knüpfte sich auch die Hoffnung, das Deutsch tum unter der noch gut dänisch gesinnten Bevölkerung den Insel zu fördern.«

1923 kom saa den nye Rute i Gang, som bibeholdtes til 1949. I strenge Vintre kunde Istransport blive nødvendig, da Vadehavet ret hurtigt lægger til, og med vedholdende Frost blev der endog livlig Trafik over Isen.

Hvor gammel er Rømø? kan vi nu passende spørge? Ja, sammenlignet med det øvrige Danmark er Øen ganske givet ret ung, inden for den historiske Tid eller maaske paa et sent Tidspunkt i Oldtiden dannet af Hav og Vind paa en Sandbanke. Til Støtte herfor kan det fremhæves, at der hverken findes Tørvemoser eller Gravhøje paa Øen, et Vidnesbyrd om, at saavel Bebyggelse som Landdannelse maa være af nyere Dato. Paa Naboøen Sild findes en velbevaret Jættestue og adskillige Gravhøje, ligesom det vrimler med stensatte Havegærder, men Rømø har ikke en Sten. Lidt Tørvedannelse er her vel, men den ligger i Jordens Overflade og er kun faa Centimeter tyk. Her gravedes i ældre Tid — og nu under den sidste Krig — nogle Tørv, som kaldes »Speegflaw«. De er stærkt blandede med Sand og naar det bliver gennemvarmet, kan det baade lune og holde paa Ilden, men skulde Kedlen i en Fart bringes i Kog, maate man »blusse« med Lyng. Lyng har i det hele spillet en stor Rolle. Helt op til vor Tid har Kvinder »bikket« Lyng med et hakkelignende Redskab, mens Mænd har brugt Lyngleen.

Flere Boringer paa Øen viser dens Opbygning. Da man 1902 byggede Mejeriet, trængte man ned til en Dybde af 38,5 m, og Resultatet var 13 Lag, skiftevis Klæg og Sand af finere og grovere Art. Det tykkeste Lag Klæg gik fra 17 til 31 m.

Som Afslutning paa dette Kapitel maa vi høre lidt om Dæmningen. Den havde faktisk et dobbelt Formaal. Den skulde sætte Arbejde i Gang og skabe Mulighed for Landvinding. Det var nok, det sidste, der vejede mest og ikke mindre i Dag, hvor Militæret og Sporten raner løs af Danmarks Jord.

Vi giver Ordet til Vestslesvigs Tidende for Juli 1946: »Nordeuropas næststørste Dæmning nærmer sig sin Fuldendelse. . . . Arbejdet blev paabegyndt i Sommeren 1939, og det var oprindeligt paatænkt at skulle være færdigt i 1943, men grundet paa Krigen blev Arbejdet væsentligt forsinket. Det skyldtes naturligvis i første Række Materialeangel, men en medvirkende Aarsag var vel ogsaa, at man vilde sikre, at Dæmningen ikke blev færdig, saa længe Tyskerne stod i Landet. En Overgang frygtede man for, at de vilde gribe ind og forlange Dæmningen fuldført, men mærkelig nok skete der intet, saaledes at Dæmningen helt igennem er 100 Procent dansk Arbejde. Der foretoges forleden Dag en Tur ud paa Dæmningen med Danmarks mest trafikerede Jernbane, den lille Tipvognsbane, som strækker sig fra Fastlandet og helt ud til Dæmningens Spids. Tog efter Tog kører med korte Mellemrum Fyldt ud til selve Arbejdspladsen, som nu kun er mellem 500 og 600 Meter fra Rømø. En smuk Tur er det at køre paa den store Dæmning, der passer saa godt i det karakteristiske Landskab. Vadehavets Eventyrligheder aabenbarer sig til fulde for os. Fuglene lader sig ikke forstyrre af Teknikens Underværker, tværtimod ligger adskillige Vadefugle og ruger mellem Sporene, og hver Gang et Tog nærmer sig, flyver Fuglemor blot op, tager en Runde i Luften, mens Toget drøner forbi, hvorefter hun igen lægger sig til Rette. Heller ikke Faarene paa Forlandet lader sig anfægte af de prustende Tog. De gumler trøstigt videre paa det fede Marskgæs.

Det er forøvrigt Meningen, at Faarene inden saa længe skal have Adgang til Dæmningens Skraaninger, der er beklædt med Græstørv. Derved vil det blive lettere at faa Tørvene til at gro til«.

Sidst i August 1946 rullede Tipvognene for første Gang ind paa Rømøs Jord, idet man havde lagt en Slags Bro over den sidste smalle Aabning i Dæmningen, men Havet havde ikke i Sinde at trække sig tilbage uden Kamp. Tidevandet gik sin vante Gang, som det havde gaaet i Aartusinder, og jo mere man indsnævrede dets Vej, des voldsommere brød det paa, splintrede Broen som Pindebrænde, brød ned om Natten, hvad Dagen byggede op. Dog — Mennesket standser ikke — Naturen maa han betvinge, og en Dag stod han som Sejrherre. Men Havet søgte Hævn. Gennem Juvre- og Listerdyb gaar Flodbølgens Vej, til den jævnes ud i det rolige Vadehav for at dele sig paa ny. Nu var der skabt en Hindring, Floden maatte finde sig et nyt Leje, og i sin Søgen efter det gav den sig til at gnave løs paa den grønne Kyst, den selv møjsommeligt have skabt.

Endnu en Tidlang brødes Natur og Kultur, og Kampen er stadig ikke endt. Mange Penge og meget Arbejde gaar med at udbedre Dæmningens Sider, thi Havet ligger altid paa Lur, og Vinterens Is hjælper til.

Dæmningens totale Længde er 9,2 km. Den er 6 m høj, 7—8 m bred foroven og 60 m i Bunden. Den har slugt 2 Millioner Kubikmeter Jord og 28.000 Kubikmeter Kampesten foruden andre Materialer. Stenene maatte hentes paa Sønderjyllands Østkyst, mens Hovedparten af Jorden er gravet ud af Astrup Banke. Ogsaa Rømø har ydet sit Bidrag. Derfor ser vi lidt nord for Dæmningen en temmelig stor »Fyldgrav«, der er blevet til den dejligste Sø, hvor Siv og Rør svajer i Vinden, hvor

Maager og Svømmefugle søger Næring, Børnene bader, og Svalen gaar paa Myggejagt.

Den cementerede Vejbane, der fortsætter tværs over Øen til Lakolk, er naturligvis til stor Glæde for Bilisterne, der i Højsæsonen kan ses køre saa tæt som nogen Bryllupsskare, men der kan næppe tænkes en grellere Modsætning end det stive, strenge, livløse Vejlegeme og Landskabets nænsomt bløde, levende Linier.

Lyngvej nær Kongsmark før 1948.

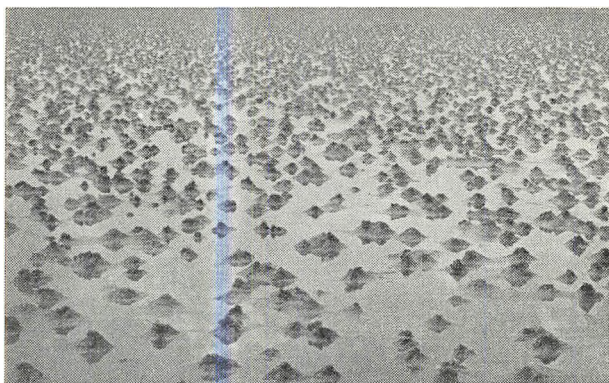
Med Hensyn til Landvinding er der faktisk sket meget allerede, navnlig ved Fastlandssiden. Ved »Slikgaard«, Grøbling, Saaning af Annelgræs m. m. rækker Mennesket Naturen en hjælpende Haand, men Programmet er ogsaa stort — 2700 ha i Løbet af 50 Aar.

Rømø er fra Nord til Syd ca. 15 km, og regnes Havsandet med, er den 5—7 km bred, men selve Øens Fladeindhold overstiger dog næppe 42 Kvadratkilometer. Der er 6 km til Sild, 8 til Manø og lidt mindre til Fastlandet.

6 km mod Syd skimtes den lille Fugleholm, Jordsand. Den har i en Aarrække været Reservat, men det har in-

gen Betydning mere, da Havmaagen efterhaanden har fordrevet de øvrige Rugefugle. Øen har tidligere været meget større. Nulevende kan huske, at man fra Fastlandet har hentet Hø derovre, men Havet æder sig ind paa alle Sider som en Dreng, der gnaver rundt om en Pandekage.

Den ypperlige Fuglefotograf Arthur Christiansen har et Par Somre været »Fuglekonge« paa Øen og har paa

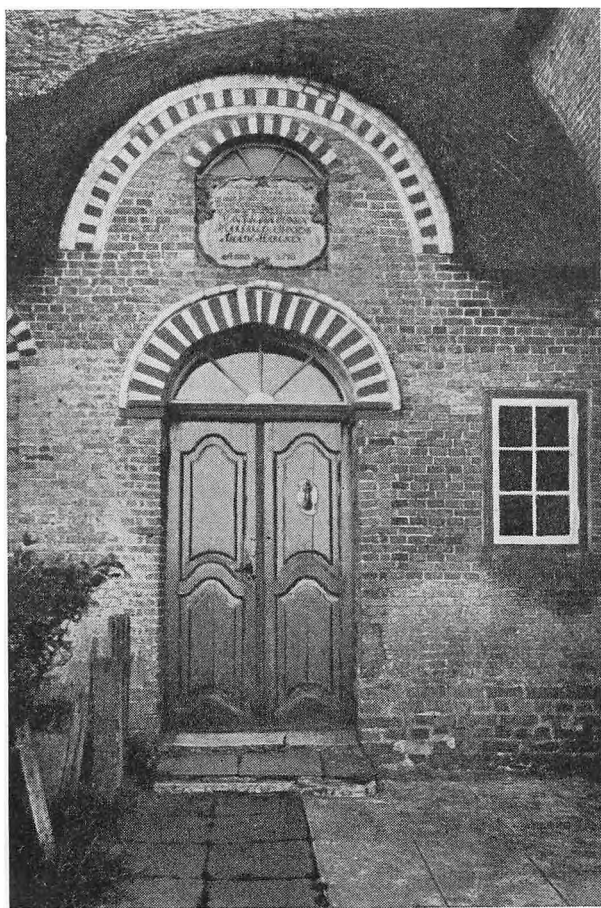

Jordsands Flak med Sandormetuer.

det Grundlag skrevet en dejlig Bog: »Fuglelivet i Vesterhavet«.

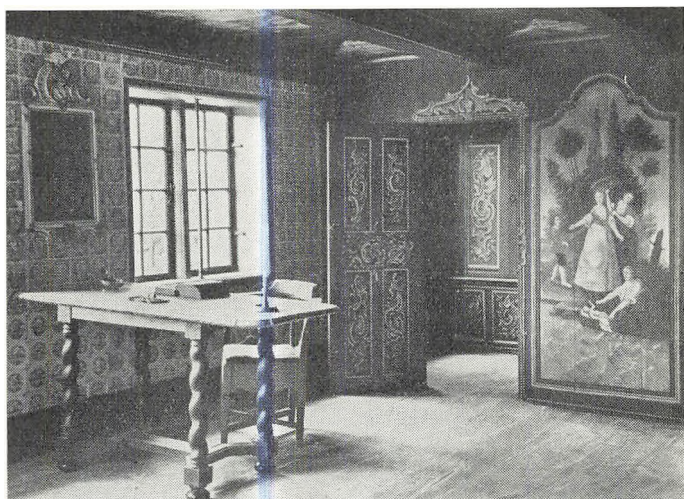
Ved Lavvande har Jordsand et vældigt Flak med Millioner af Sandormetuer, hvor de langbenede, langnæbbede Vadefugle holder til. Her har de ingen Konkurrenter, men paa Rømøs Flak er det i den senere Tid blevet noget af en Næringsvej at grave Orm til Salg, ja til Eksport. Sagen er den, at altfor mange Arbejdere strømmede til Øen med Dæmningen, der faktisk slet ikke skabte de Muligheder, man havde drømt om.

En indirekte Frugt af Dæmningen er det tidligere nævnte Museum, Kommandørgaarden i Toftum. (Kom-

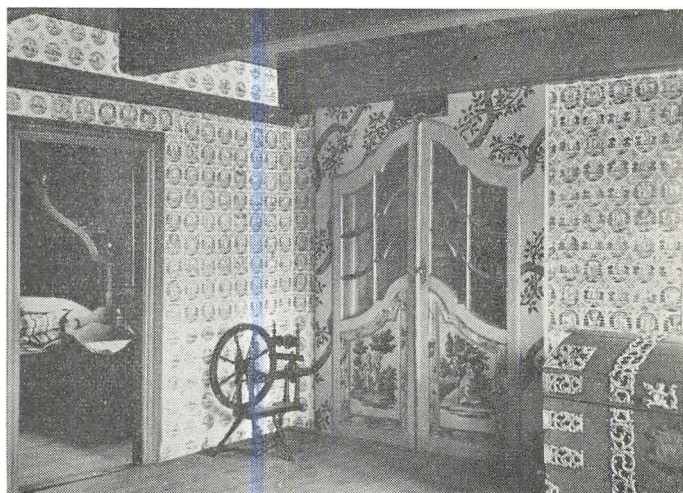

Dør fra Thade Petersens Fødested i Toftum.

mandør er et hollandsk Ord for Hvalfangerkaptajn). Gaarden blev omkring 1950 overtaget af Nationalmuseet og gennemrestaureret, saa den staar i sin oprindelige Skikkelse. 1951 var den saa vidt færdig, at den kunde aabnes for Publikum. Det er faktisk mere en Frisergaard

Æ Sønderdørn. Gaardens pæne Stue med Maleri af den lille Moses ved Nilen.
Fot.: Nationalmuseet.

Storstuen „Æ Pissel“ med et Kig ind i Gæsteværelset (Ligstuen.)
Fot.: Nationalmuseet.

end en egentlig Rømøgaard, idet Bygherren Harcke Thadens var fra Før. Det var en Velhavers Værk. Oprindelig — fortælles det — havde Stuehuset to Etager med fladt Blytag, men Murene kunde ikke bære den tunge Overligger, og 1770 blev det af daværende Ejer ændret til een Etage og med Straatag. Men den ejendommelige Tvilningform, de to parallelle Udlænger blev staaende. Det aflukkede Rum, der fremkom mellem disse, blev brugt som en Slags Faaresti. Mange smukke og interessante Ting findes inden for Murene, og Tusinder af Turister besøger Gaarden i Sommerens Løb.

En endnu ældre Gaard, Øens ældste, ogsaa fra Toftum, er i sin Tid — lige før Krigen — flyttet til Frilandsmuseet i Lyngby, takket være A. P. Møller, der bekostede Flytningen, saa nu har vi i hvert Fald et varigt Minde om det Rømø, der var engang.

LIDT OM RØMØS PLANTELIV

Det er selvsagt ikke Stedet her til at give en blot tilnærmelsesvis udtømmende Beskrivelse af Øens Flora. Tanken er kun at fremdrage noget af det, som er typisk for Egnen i Kraft af Jordbundsforhold og Beliggenhed.

En Vadehavssø, hvor Tilslikning foregaar, faar altid sit eget Fysiognomi, og et Hovedkapitel maa blive Strandens og Syltengens Flora. Rigest og smukkest iagttages det sidste ved Øens Sydspids uden for Stormflodsdiøget, et Areal, hvis Opbyggelse er stærkt fremskreden, men endnu jævnlig overskylles af Saltvand.

Vegetationens Hovedbestanddel er Annelgræsset, men op over dette rager store Partier af den buskagtige Kilebæger (*Obione partulacoides*), der kan blive 20—40 cm høj.

Hen paa Sommeren blomstrer den smukke blaa Hindebæger (*Limonium vulgare*), og naar Strandasters (*Aster tripolium*) med de gule Skive- og de blaa Råndkroner staar i Blomst, dominerer den det hele, mens den graa Malurt (*Artemisia Absinthium*) danner et sølverne Islæt, og de udbredte Tuer af Kilebæger ligger som rødbrune Puder — en dejlig Farvesymfoni — og da Lyngen samtidig staar i Blomst, kan det nok siges, at Øen har klædt sig i Festdragt.

Strandtrehage (*Triglochin maritimum*) og Strandvejbred (*Plantago maritimum*) ligner meget hinanden. Den

sidste er dog mindre og finere. Under Navnet »Sorre« spises den i Foraaret som Spinat.

Strandmelde (*Atriplex litoralis*) og Strandgaasefod (*Suaeda maritima*) er meget talrige, og i Efteraaret antager de de smukkeste røde og brune Farver. Saa er der Strandsennep (*Cakile maritima*) med de blaa-lilla Blomster, nærmest paa Strandbredden. Samme Sted den lille Strandarve (*Honckenia peploides*), en rigtig Salturt med tykke kødfulde Blade. Det samme gælder Kveller (*Salicornia herbacea*), den lille tapre Pioner, den første, der melder sig, hvor nyt Land skabes. De staar i det magreste Sand saa rørende tilforladelige og ligner bitte smaa Juletrær.

Af sandbindende Planter er Hjelme (*Ammophila arenaria*) og Strandkvik (*Agropyron junceum*) de almindeligste. *Spartina* eller Vadegræs (*Spartina Townsendii*) plantes i Rækker uden for Kysten og er en ypperlig Slikbinder.

Ved Digets Begyndelse findes en lille Gruppe af den ret sjældne Aks-Ærenpris (*Veronica spicata*). Den har en lang blaa Top eller rettere Aks og ligner noget en Haveblomst.

Den lille Syltegn randes af en smal Sandtange, der blandt indviede bærer det hjemmestrikkede Navn Ravsand, og her er det den førnævnte Strandkvik, der dominerer, ligesom Strandarve er meget udbredt.

Af Klitternes Flora maa nævnes den stedbundne Klitlimurt (*Silene Otites*), der faktisk kun findes i Klitlandskaber, og den henrivende Klitrose (*Rosa pimpinellifolia*). Meget udbredt er ogsaa gul Snerre (*Galium verum*) Marias Sengehalm, hed den her i gammel Tid. Den har en meget kraftig Duft, og man gned Bikuberne med den for at gøre dem tillokkende for Bierne i Sværme-

tiden. Almindelig er ogsaa Sandrottehale (*Phleum arenarium*), en rigtig Klit- og Strandmarkplante.

Paa »Stranden«, det magre Marskbælte i Vest er Sandkryb (*Glaux maritima*) ret almindelig. Endvidere Tusindgylden (*Centaureum vulgare*), der kan variere fra dybrød til næsten hvid. Ved Lakolk vokser den ret sjældne Knudefirling (*Sagina nodosa*) samt Bakkenellike (*Dianthus deltoides*). I det Bælte findes ogsaa en Sumpkællingtand (*Lotus uliginosus*).

I den egentlige Marsk er den lille Læge-Kokleare (*Cochlearia officinalis*) ret fremherskende. Fra tidlig Foraar breder den sine yndige hvide Tuer, navnlig nær Vadehavet, mens Trævlekrone (*Lychnis Flos-cuculi*), Gaasepotentil (*Potentilla anserina*) og forskellige Ranunculus klæder den i rødt og gult. Den yndige Vandraunkel (*Ranunculus obtusiflorus*) dækker Grøfter og Vandhuller, ikke mindst ved Lakolk.

Af Siv har Øen op mod 20 Arter. Hyppig er bl. a. Børstesiv (*Juncus squarrosus*) samt botnisk Siv (*Juncus Gerardi*), ogsaa kaldet Harrilgræs. Den mest kendte Art, Lysesiv (*Juncus effusus*) har tidligere været en Nytteplante, idet Marven blev brugt som Væger i Tranlampen. Ogsaa sort Siv (*Juncus atricapillus*) løber man paa næsten overalt, navnlig, hvor der er en Smule moseagtigt.

Af Star findes endnu flere Arter, og her er nok Sandstar (*Carex arenaria*) den almindeligste og ejendommelig ved, at den altid skyder frem i lige Rækker, en rigtig Klit- og Sandplante. Ejendommelig og saare sjælden er den lille Fingerstar (*Cartex digitata*), der findes et bestemt Sted i Havneby. Den kaldes ogsaa Dværgstar.

Klitheden indeholder mange Ting foruden den almindelige Lyng. Bunden er overalt dækket af den hvidgraa Rensdyrlav (*Cladonia rangiferina*). Hist og her brydes Lyngen af den lille Krybpil (*Salix repens*). I Lavninger er

Klokkelyng (*Erica Tetralix*) særdeles dominerende, og hvor den pynter. Den er rød, naar Lyngen er brun, og brun, naar Lyngen er rød. Paa mindre sandede Steder findes udstrakte Tuer af Revling (*Empetrum nigrum*) og Mosebølle (*Vaccinium uliginosum*), der dog gaar under Navnet Blaabær, og hvor Heden gaar over i det moseagtige, vokser Tranebær (*Oxycoccus quadripetalus*), liden Soldug (*Drosera intermedia*) og den smukke yderst sjældne Klokke-Ensian (*Gentiana Pneumonanthe*). Endvidere træffes enkelte Steder en ejendommelig Snylteplante, den saakaldte Lyngsilke (*Cuscuta Epithimum*) med røde haarlignende Stængler og smaa hvide rosetagtige Blomster. Den maa have været meget mere almindelig i gamle Dage, da den havde en ret mærkelig Anvendelse. Man gav den til Køerne for at fremme Parringslysten, derfor kaldtes den »Usnegræs«. Andre Steder har Soldug haft en lignende Betydning.

En Plante som Regnfang (*Tanacetum vulgare*) har ogsaa tidligere gjort Gavn. Den blev anbragt i Sengehalmen for at fordrive Lopperne. Malurt sat paa Brændevin var Universalmiddel baade til Mennesker og Dyr, og graa Bynke (*Artemisia campestris*) anvendtes særlig til Heste. De gule Knapper af Regnfang blev ogsaa givet Børnene i Sirup som Middel mod Børneorm. Glat Vejbred (*Plantago major*) blev friskplukket lagt paa Myggestik og bundet fast. Harekløver (*Trifolium arvense*) var et Blodrensningmiddel, og den vilde Timian (*Thymus Serpyllum*), der kaldes »Bjergte« er brugt som Erstatning for almindelig Te.

Rømøs Skov har kun Naaletræer, men en enkelt Skovplante har vi dog. Det er den kønne lille Sommerkonval (*Pyrola minor*), der bl. a. findes i Vraaby Plantage.

Alle tre insektædende Planter skal kunne findes. Vibefed (*Pinguicula vulgaris*) ifølge Prof. Winstedt mellem

Kongsmark og Lakolk, og Blærerod (*Utricularia minor*) i Tvismark.

De almindeligste »Ukrudtsplanter« i Haver er Stolt Henrik (*Senecio vulgaris*), Sort Natskygge (*Solanum nigrum*) og Skærm-Vortemælk (*Euphorbia helioscopia*). Desuden findes paa Øen den mindre kendte Cypres-Vortemælk (*Euphorbia cyparissias*).

At Jorden er kalkfattig, ses deraf, at Rødknæ (*Rumex acetosella*) og den lille blaa Stedmoderblomst (*Viola tricolor*) er saare almindelige.

Vi faar nok begrænse os til denne hastige Oversigt. Hvis nogen ønsker en mere grundig og videnskabelig Redegørelse, henvises de til et lille orienterende Hefte: K. Winstedt: »Rømøs Vegetation og Flora«, men her er rigtignok kun anvendt latinske Plantenavne.

FUGLELIVET

Blandt vore tre Vesterhavsoer er Rømø utvivlsomt den, der gennem Tiderne har haft det rigeste Fugleliv, ja navnlig har haft. Det lyder som en Saga, naar Folk herovre fortæller om deres Barndom, hvordan de da samlede Æg i Hundredvis fra Vade- og Svømmefugle, hvordan de brune Ederfuglehunner laa trindt og tæt i den brune beskyttende Lyng. Ak, havde man blot dengang faaet oprettet Reservater, »Ederfuglevarp«, som de kaldes paa Island, thi siden da er det gaaet sørgeligt tilbage og navnlig i Aarene efter Dæmningens Fuldførelse. Før laa Øen hen som et Fredens Paradis, nu er det saa som saa med Roen, og hvad værre er: Ræven, som hidtil var ukendt paa Øen, er nu en sand Landeplage. Faa er de Fugle, der evner at beskytte Æg og Unger mod den røde Ransmand. De sidste to Somre har en enkelt Gravhund gjort det af

med over 100 Ræveunger, det giver en Forestilling om, hvor alvorlig Problemet er, saa meget mere, som Ræven nyder en effektiv Beskyttelse i de store uvejsomme Plantager.

Ederfuglen var Rømøs Juvel, Hedens ædle Smykke. Det var altid med bankende Hjerter og vagtsomme Fjeder,

Taalmodigt og trofast ruger Ederfuglen sine Æg.

man i Rugetiden fulgte de smalle Fodstier gennem Lyn-gen. Jorden var helliggjort — der groede nyt Liv i dens Skød. Synet af den trygt rugende Ederfugl, der endog tillod varsomme Kærtegn, eller de 4—6 store grønne Æg i en Krans af bløde Dun var altid en Oplevelse. Der var Steder paa Øen, f. Eks. vest for Kirkeby, hvor den kunde ligge i hele Kolonier. Hvis man i Dag løber paa en Rede, er den som Regel plyndret, og tit har Røveren taget baade Æg og Fugl.

Den smukke spraglede Gravand, der helst vil ruge under Jorden, har op til vor Tid været holdt som en Slags Husfugl. Sindrige Boliger med flere »Værelser« blev gravet ind i de lyngklædte Klitter, og her tvang man faktisk

Anden til at lægge mange flere Æg end normalt, idet man stadig fjernede dem — paa fire nær — saa langt kunde Anden »tælle«. Vi besøger et saadant Bo. Indgangen minder om en Rævegrav, men den udvider sig til tre Redehuller, som hver for sig er dækket med Lyngtørv. Her kan altsaa ligge tre Mødre ved Siden af hinanden, men

Præstekrave ruger under Marehalmen. (Arthur Christiansen Fot.)

der kan godt være endnu større Lejligheder, og de kan godt finde paa at lægge Æg hos hinanden. Lad os se, om her skulde være Beboere. Først lægger vi en Hat eller noget andet i Indgangen, at Anden ikke skal flyve sin Vej, og saa løfter vi Tørven — nænsomt, varsomt. Jo, se hvor yndigt — 10, 11, 12 store gulighvide Æg i en Krans af bløde Dun og ellers i det bare Sand. Fuglen er smuttet ind i en Sidegang eller et tomt Værelse, da den anede Uraad, for den er ret sky. Havde den forladt Æggene frivilligt, hvilket sker et Par Gange i Døgnet, saa havde den dækket dem til med Dunene. Hvor mange kan den ruge? Ja, det har vist sig, at der af femten Æg kan blive

lige saa mange levedygtige Ællinger, og at se dem myldre rundt dernede i Hulen er et festligt Syn, men det varer ikke længe, for saa snart Ungerne er godt tørre, gaar hele Familien til Havs. Hannen er ret trofast, han følger altid sin Kone hen til Hulen og venter udenfor, mens hun lægger sit Æg, eventuelt ogsaa, naar hun ruger. Nu er

Præstekravens Rede.

der ikke nær saa mange mer, thi ogsaa den elsker Fred og Ro.

Af ynglende Vadefugle er den smukke Strandskade vel nok den mest almindelige. »Lywer« kaldes den populært. Ogsaa den er udsat for idelige Tab, saa meget mere, som den lægger sine Æg ganske aabent og ubeskyttet i Terrænet, for det meste i Strandens Sand. Anderledes med den rødbenede Klire, der ruger i høje Græstuer og ydermere snor Straaene sammen over sit Hoved, naar den ruger. Dens Rede finder man kun, naar Fuglen farer op med et Skrig, lige før man træder paa den. Den er meget sky og

nervøs, jamrer og skælder sit dy dy, der lyder som Tyv 'Tyv ned over enhver Fredsforstyrrer.

Men se der, hvor den lille Fugl derhenne slæber sig afsted med hængende Vinger og Hale. Vi maa dog se, hvad der er i Vejen. Ja, kan den faa dig til i Troskyldighed at følge efter, saa har den naaet sin Hensigt, nemlig at faa

Ternen har snart 5 Unger. (Arthur Christiansen Fot.)

dig lokket bort fra den Plet under Marehalmen eller paa den aabne Strand, hvor den har forvaret sin dyre Skat. Det er den lille Præstekrave, der spiller Komodie, men har du opdaget Fidusen, virker den jo mod sin Hensigt, og snart staar du ved det yndigste Billede: fire smaa lysegraa brunprikkede Æg paa et Underlag af knuste Muslingskaller, smukt ordnet med den spidse Ende indefter, saa de danner et Kors. Og saa godt faldt Reden sammen med Omgivelserne, at du nær havde traadt i den. Hvis Æggene er nylagt, spiller den ikke altid Komodie, men nøjes med at flyve rundt eller trippe af Sted under et klagende dy-yt.

Her ved Stranden ruger ogsaa Fjordternen og den lille Dværgterne, og de kan saamænd godt finde paa at gaa til Angreb. Men lad os ikke glemme Viben, vor mest kendte og elskede Vadefugl, vel nok den mest støjende og nervøse af dem allesammen. Desværre er den ogsaa i Aftagen her som overalt i Danmark. Sumpe, Moser og Overdrev drænes og opdyrkes med det Resultat, at Landets Fuglefauna forringes. Man faar jo ikke noget gratis her i Verden.

Af sjældnere Vadefugle kan nævnes de sjove Brushøns og Dobbelt Bekkasin, der begge findes i de side Enge ved Lakolk. Af Stor Kobbersneppe har vi nok 4—5 Par paa Øen, en dejlig Fugl, naar den kredser rundt og lader sit vitte vitte klinge gennem Luften. Ogsaa den herlige Klyde har tidligere været en stadig Ynglefugl, men den har saa godt som forladt os.

1943 blev det for første Gang konstateret, at Stor Regnspove var Ynglefugl. Midt ude paa den vilde Hede mellem Kongsmark og Lakolk i et moseagtigt Terræn med høje mosklædte Tuer havde denne kongelige Fugl fundet en Plet, som fandt Naade for dens Øjne. Paa en rigtig lækker Tue laa de fire grønlig-brunplettede Æg som paa en Fløjlsplade — et dejligt Syn. Men kun et Øjeblik turde man nyde Synet og forevige Billedet, thi de meget ængstelige, saare sky Forældre gennempløjede Luften med nervøse Vingeslag og udstødte de underskønne Fløjtetoner saa klagende, at det maatte røre det haardeste Hjerter. Siden dengang er det ikke lykkedes at finde dens Rede, men der er ingen Tvivl om, at der ruger mindst to Par paa Øen.

Af ynglende Smaafugle maa først nævnes Lærken, der Sommeren igennem priser den fattige Hede, og hvis man kan tale om Jubel i Fuglenes Sang, da maa det gælde Rømø Lærker. Maaske den særlige Klangfarve skyldes

de store Vidder og den rene Luft. Paa de lave Marker bygger Engpiber, Bynkefugl og gul Vipstjert, og i Kanalernes Rør lyder Sivsangerens svirrende Strofer. Den vævre Digesmutte og hvid Vipstjert bygger helst i det helt skjulte, en Dynge Sten, en Tørvestak eller lignende.

I Haver og forvildede Buske ruger Gærdesanger, Tornsanger, Løvsanger, rødrygget Tornskade og flere, og Gøgen er paa Færde overalt og meget tit med en lille Fugl i Hælene. De hader den store Snylter, selv om de flittigt opfostrer dens Yngel.

Men Rømø er først og sidst Strandfuglenes Rige, specielt de mange Trækgæsters. Det er dem, der præger Livet ved vore Kyster, thi hen over den korte Rugetid rækker Træktiderne hinanden Haand til Afsked og Velkomst. De sidste Foraarsgæster har kun godt og vel forladt os, naar de første vender tilbage fra det høje Nord. Det er den store Regnspoves Hunner, der tiltræder Rejsen, saa snart Æggene er udruget, overladende al Børnepasning til Ægtemanden. Midt i Juni kan vi høre deres melodiske Fløjt og se de skønne Fugle i Række, Flok eller Kile stryge hen over Vadehavet.

Sidst i Maaneden kan ogsaa de første Smaaspover ses. Det kan være vanskeligt at skelne mellem de to Arter, men lader de Stemmen høre, er der ingen Tvivl, thi den lille fløjter ikke, den nærmest »vrinsker« som en Hest.

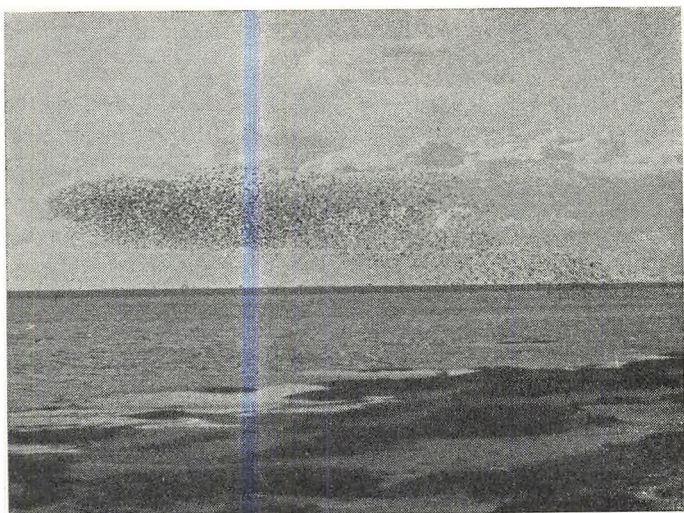
Hen i Juli følger de første Klirer og Ryler, og hen i August har de fleste gamle Vadere indfundet sig, mens Ungfuglene kommer noget senere. De faar altsaa ikke Vejen vist af de gamle, men klarer selv Problemet — en Kilde til stadig Undren for læg og lærd.

Naar Fuglene har rastet i kortere eller længere Tid, drager de videre, mens nye Skarer indfinder sig, derfor kan Antallet være stærkt varierende fra Dag til Dag. Saaledes viste 17. September i Fjor paa Øens Sydstrand en

Rylebestand paa 6—700 og 20. September mellem ti og tyve Tusind.

Over tre Maaneder varer dette skiftende Skuespil med varierende Arter og Antal. Det er 18. Oktober 1956. Vejret er næsten sommerligt, men der maa være Uro længer ude, thi det flere Kilometer brede Havsand, der sjældent overskylles, er i Dag et bølgende Hav. Sandsynligvis er det den saakaldte Springflod, da vi netop har Fuldmaane. Kun en smal Strimmel helt ind mod Klitterne er endnu tørlagt, og her har forskellige Vadere — hver Art for sig — dannet hele Tæpper. Nu letter den første Flok — 4—500 Storspover — og gaar ud over Vandet. Det næste Billede er bogstavelig talt et stort firkantet Gulvtæppe i sort og hvidt. 4—5000 Strandskader staar saa tæt sammen, at man næppe vil kunne føre en Haand ind imellem dem. Et prægtigt Syn. Og nu — Tæppet bliver levende — det løfter sig, og snart funkler og glimter det i Solen som et Fyrværkeri. Glimmer til mere end hundrede Juletræer.

Længst borte staar Rylernes Tæppe. De smaa runde Kroppe er som Nipsnaalehoveder i en vældig Naalepude. 10—15 Tusind maa der være og alle Ungfugle, der endnu mangler det karakteristiske sorte Bugskjold, men forøvrigt har de gamle det heller ikke om Vinteren. Naa — nu maa ogsaa de paa Vingerne. Det syder og bruser som et kogende Hav — den levende Sky stiger og daler og skifter Form og Farve. Nu ruller den sig ud i en lang lysende Mælkevej, men i næste Sekund har den foretaget en Drejning og bliver til en mørk bugtende Drage, idet hvert eneste Individ vender Rygsiden frem. Og det er ganske umuligt at finde Afvigelser i denne storstiledede Sammenhæng. Det er, som bliver der trukket i usynlige Traade. Efter en Række Manøvrer lander Flokken igen

Rylesværm ved Havsand.

paa samme Sted og ryster Naalepuden paa Plads. I Sandhed et Skuespil.

Ved anden Lejlighed har de arrangeret sig saadan, at Rylerne udgør Tæppets graa Bundfarve, mens sort-hvide Strandskader og røde Kobbersnepper danner Bort og Mønster, der er altid noget nyt paa Tapetet. Og flere Vadere maatte nævnes: den lille lyse Selning og den charmerende Stenvender, der i Mangel af Sten gaar løs paa Tangbunker som en Tyr paa en Høstak.

Men Oktober har ogsaa andet at byde paa. I Maanedens første Halvdel gaar et større Drosseltræk hen over Øen, hvor alle Arter af Drossel er repræsenteret. Saales ogsaa den yderst sjældne Ringdrossel, som enhver Ornitolog vil rejse langt efter. Vin- og Sangdrosler er det dog, der udgør Hovedstyrken. I Flokke paa flere Hundrede kommer de ligesom væltende frem af Lyngen. Ogsaa andre Smaafugle er paa Træk: Engpiber, Bogfinker o. a.

Hen i November tynder det slemt ud ved Stranden, men saa har vi til Gengæld de dejlige Knortegæs, der paa den Tid kan være til Stede i stort Tal, undertiden op mod et Par Tusind, og hvoraf en Del godt kan overvintre, om ikke Frost og Is fordriver dem.

Over Foraarstrækket er der altid noget eget festligt og forjættende. En af de første Gæster er Hjejlen, og den er i Foraaret faktisk et helt Kapitel for sig. De første ankommer tidlig i Marts — tavse beskedne i den graalige Vinterdragt. Kun enkelte svage Fløjt høres, naar de letter. Sidst i Marts vokser Flokken, en Del er nu iført Yngledragt, og Tavsheden afløses af Parrings sangen, der bedst kan betegnes ved en blid melodisk Jodlen. I sidste Halvdel af April naar Antallet sin fulde Styrke, op mod 2000, og det hører nu til Dagens festlige Oplevelser at se og høre de store Flokke drage jodlende hen over Hustagene fra Strand til Strand. Og et smukt Syn er det at se dem staa paa en grøn Eng med den guldgnistrende Ryg og den sorte hvidbræmmede Forside. Omkring Midten af Maj er Festen forbi. Rugedriften jager dem fremad mod Ynglepladserne i det høje Nord, men et sugende Savn staaer længe i Luften efter dem.

En anden Art er der, som aflægger Øen et kort, men talrigt Foraarsbesøg. Det er den islandske Ryle, omtrent paa Størrelse med Solsort. I Pragtdragten er den skinnende rustrød, mens Unge- og Vinterdragten er lysegraa. Det er 4. Maj paa Øststrandens Flak. Vandet er for udgaaende, og nu kommer Flok efter Flok og slaar ned ved det rigt dækkede Bord. Flere Tusind er til sidst samlet her, graa og røde imellem hinanden. Det triste smudsige Flak er blevet smukt og levende. Et Par Hundrede Hjejler drysser ned fra Luften — som Avner for Vinden — og slaar ned mellem Rylerne. Hvilken Farvespil i sort og

hvidt, gyldent, graat og rødt. Her slipper Ord op — dette maa ses.

Ogsaa Strandhjejlen er Trækgæst, blot mindre talrig. Den ligner meget almindelig Hjejle, men Ryggen er sort-graa, og saa har den i Flugten en sort Plet i Armhulen.

Forskellige Andearter besøger os, navnlig Pibeanden, hvoraf der i Efteraaret kan være i Tusindvis. Ænder holder meget til ved Dæmningen, der maa nemlig ikke skydes, og det skal de snart opdage.

Men alt skal have en Ende, ogsaa Kapitlet om Rømøs Fugleliv, selv om vi kun har set det i Glimt, og saa har vi dog fornærmet vore Maager ved at tie dem ihjel, skønt tre Arter yngler her. Den ene, Stormmaagen, har oven i Købet gjort sig bemærket ved at lege Stork, idet den — antagelig af Frygt for Ræven — har begyndt at ruge paa Mønningen af straatækte Huse.

Naar en fattig Vesterhavso kan fremvise saa rigt et Fugleliv, skyldes det jo udelukkende Tidevandet, den Omstændighed, at Havet to Gange i Døgnet trækker sig tilbage og blotter kilometerbrede Strækninger for paa ny at overskylle dem ved næste Flodtid medbringende rigelig Næring til Oceaner af Fugle.

Bag i Bogen findes en Fortegnelse paa Dansk og Tysk over Fuglenes Navne.

LIDT OM BEFOLKNINGEN

Natur og Miljø har altid været med til at præge og danne Mennesker. I de trange norske Dale mellem barske, haarde Fjeldvægge skabes den stoute, indesluttede Bonde med den afgrænsede Horisont. Det udprægede Bymenneske bliver let rastløs, udvendig, meddelson, fordi han stadig færdes i den hidsige Larm og Travlhed og sjælden faar Tid og Ro til Fordybelse og Selvtænkning. Mellem disse to staar Rømøboen. Han er aldrig forjaget. »Blywer et it i Daw, saa blywer et æ Maan eller o Monda.« (Bliver det ikke i Dag, saa bliver det i Morgen eller paa Mandag). Livet har lært ham at gaa sagte. Paa de tunge Hedeveje gaar Hesten helst i Skridt. Og han skal jo heller ikke naa alle de tusinde Ting, som for os andre er saa forskrækkelig nødvendig, men som mangel Gang blot gør os splittede og rodløse. Det er træffende, hvad Pastor Thade Petersen siger i en Rømøsang:

Vel er di o for vos saa manne et Stej
o sier, vi sjokker bag etter.
Men vi kommer osse da nok laangs æ Vej,
kan vær, det sku gjern gaa lidt letter.
Men Frej har vi her o saa dejle en Ro.
O derfor vi helst dog aa Rømø vil bo.

Ja, Rømøboen elsker sin fattige Ø. Naar han taler om Røm med det rigtig rullende R, kan man altid mærke den bundne Varme, som ligger bagved. Her har han Rod,

herfra hans Verden gaar, og selv om han har tilbragt det meste af sit Liv paa Søen og sejlet Jordan rundt mere end een Gang, saa vender han altid tilbage for at nyde sit Otium blandt de stille hjemlige Klitter. Kredslobet er sluttet.

Og Rømøboen er nøjsom. Han stiller ikke store Krav til Komfort og Underholdning. For ham er Livet som en jævnt glidende Strøm uden Bølgebrus og skummende Vandfald. Han har lært at værdsætte de smaa Glæder, Dagliglivet har at byde paa. Trofast gaar han i sin Dont og røgter det lille Hjørne af Danmark, som nu engang er blevet ham betroet, og hans nationale Sindelag er dybt og ægte, hvilket er saa meget mere beundringsværdigt, som Øen under Fremmedherredømmet kun fik ringe Del i Kulturstrømningen nordfra.

O dansk er vort Land, o det dansk aa ska blyw,
saa læng som en Sjæl her aa Røm er i Lyw.

hedder det i ovennævnte Sang.

Disse Linier bliver forøvrigt smukt bekræftet og udbygget af den tyske Dr. Moritz, som 1903 skriver i sin Bog:

»Fastholden ved Modersmaalet og Nationalitet er et fremherskende Træk hos Danskerne. Ogsaa Rømøboen bevarer sit Sprog og Erindringen om tidligere Tilhørsforhold i et trofast Hjerte. Paa Festdage ser man kun faa Flag, efter at Dannebrog i 1872 er forbudt. I Hjemmene hænger Kongeparrets Billeder, og paa Chr. IXs Fødselsdag 8. April drikker man paa Kongens Sundhed og afbrænder hemmelige Blus paa Klitterne eller Borgbjerg.

Levemaaden er nøjsom. Kartoffler og Kaal er Hovedbestanddelen af Maaltidet. Selv hos velhavende er Kød ikke nogen daglig Ret. Værtshusliv er ukendt. Man ny-

der sit Behov i Hjemmene, og Kaffepunsch er Nationaldrik. Ved en Kop dampende Punsch aflægger Rømøboen sin Tilbageholdenhed overfor den fremmede, hvem han ellers betragter med Ubehag. Ved længere Bekendtskab eller hvis den fremmede indføres af en af deres egne, forsvinder Mistroen, og han bliver venlig og tjenstvillig. Ordknaphed, Koldblodighed og en vis Selvbevidsthed er fremherskende Træk. Den fremmede, især den snaksomme og nysgerrige Sommergæst, misforstaar hans Faamæltthed og tager den for ond Vilie, og deraf udspringer Øboens Mistro mod alt nyt og fremmed. Blandt sine egne kan han godt være lystig, vittig og slagfærdig. Den jævne Øboers Ro og Sikkerhed i Meningen, hans Klarhed i Tanke, parret med en vis Selvstændighed skriver sig en Del fra den Skat af Erfaringer, som Mændene bringer hjem fra deres Sørejser. Denne Kundskab giver ham ogsaa en vis Fond af Dannelse og en stor Sikkerhed i Optræden.«

NÆRINGSVEJE

»Hvad lever de Mennesker dog af«, er gerne Turistens Spørgsmaal, naar han har beset Landet. Dette fører os ind paa en kort Omtale af Øens og Folkets Historie. De ca. 700 Mennesker, som for Tiden lever her, kan nok i nogen Maade bjerge sig saa meget, som de forlanger til Livets Ophold, men før i Tiden har de fleste eller i hvert Fald en stor Del tjent deres Brød paa Søen.

Omkring Aaret 1600 begynder den store Glansperiode i Øens Historie, som betegnes af Grønlandsfarernes glørværdige Bedrifter. Der foreligger ikke nogen Beretning om, at Kaptajnerne opnaaede at sejle med eget Skib. Det var jo ogsaa en dyr Historie at udruste en Hvalfanger. Men udefra var der stærk Efterspørgsel efter

Kommandører og Mandskab, særlig fra Holland og Hamborg. Rømboerne havde godt Lov paa sig som Sømænd og ikke mindst paa Hvalfangstens Omraade.

Gennem næsten 200 Aar bliver dette Job Øens Hovednæringsvej, som hele Sommeren igennem lægger Beslag paa alt voksent Mandkøn, saa det bliver Kvinderne, der sammen med gamle Mænd og Drengene maa passe Landbruget.

Det ser ud til, at den dybtgaaende Fattigdom har været en medvirkende Aarsag til at drive Folk paa Langfart. Sandflugtsperioder har hærget Øen sammen med »vore umilde Fjender, Svenskerne«, der belejrede Øen og indkvarterede sig med 150 Mand samtidig med, at de brændte 26 af de 30 Skibe, der udgjorde Flaaden paa Rømø, som det fremgaar af en gammel Beretning.

Om en saadan Sandflugt skriver Kommandør Manøe 1787. Perioden har strakt sig over flere Aar, og det er denne Gang særlig gaaet ud over Juvre. Det fortælles, at »naar de kom hjem med den Smule Hø af deres Østerenge, som endnu var frit for Sand, især om det blæste noget af Nordvest, da maatte de først øse Flyvesandet fra deres Døre og Ladehuller, førend de kunde faa Høet ind. Og Kaal kunde de ingen Steder plante for Sand. Saavel Frugt- som alle andre Træer blev øde, og det saa rigtig ud til Byens Undergang. . . .«

1740 lykkedes det endelig at blive Herre over Situationen, men det har været et mægtigt Arbejde. Herom hedder det: »Hvad Ramedier de brugte er disse: Først temmede de Sandet ud fra deres Huse i større Bjerge eller Høje tilsammen og hentede Klæg og Tang fra Søen at bedække det med. Længere fra Byen satte de Diger af Tang, købte Træ, nyt og gammelt, brugte Tørsvær, Børnene søgte Havris ved Stranden at lægge derpaa, hvorved Sandet blev henvist som i Volde uden for Byen. Der-

paa blev der kjørt Tang, Klæg og hvad de kunde faa til at dæmpe med. Disse Sandbjerger blev og paa mange Steder besat med Helme, som de fik fra andre Byers Bjerger. Saaledes lykkedes det, at disse Volde er nu paa nogenlunde Maade begroet, men dog maa de mange Steder endnu hvert Aar hjælpe. . . . »

Nævnte Bedrift bliver endnu større, naar vi betænkter, at den hovedsagelig blev udøvet af Kvinder. — Rømøboernes Liv har været en stadig Kamp mod de stærke Elementer, og denne Kamp har knyttet dem endnu fastere til deres Hjemstavn.

Hen i det 18. Aarhundrede ombyttedes Grønland med Island, og Sømændene gaar i Fragtfart paa nære og fjerne Have. Mange slog sig ned med Familien i de forskellige Havnebyer som København, Hamborg, Amsterdam, thi nu tog Søen dem som Regel hele Aaret, og der gaves kun faa Dages Orlov mellem Rejserne, og saa var det jo upraktisk at have sit Hjem paa en afsides Ø. Efter 1864 drog ogsaa en Del ud for at undgaa prøjsisk Styre og Militærtjeneste. Befolkningstallet sank og sank i foruroligende Grad. I Blomstringstiden skal Øen have haft op mod 2000 Indbyggere. I 1801 var der kun 1534, i 1900 var Antallet dalet til 965 og siden til ca. 700. Her vil Dæmningen sikkert faa stor Betydning. De dyre og besværlige Transportforhold har været en alvorlig Hemske for Øen, saa derfor bør vi altsaa glæde os over den skete Forandring, selv om vi ængstes ved Tanken om de Værdier af anden Art, der vil gaa tabt.

Mens vi er ved Landbruget, kunde det maaske have sin Interesse at se, hvordan en Mand fra Fastlandet karakteriserer det. Han synes aabenbart, at de er lidt bag efter derovre og arbejder for sindigt og omstændeligt. Det er Tjenestekarlen, Chresten Jensen, der skriver: »Hvad Pløjning og Harvning angaar, da falder det mig rigtig-

nok fremmed, naar jeg ser en Plov, hvor en eller to kører eller trækker Hestene for Ploven, en tredie styrer Ploven, og en fjerde gaar tæt bagefter med en Spade i Haanden og pynter den pløjede Fure. Længere hen paa Ageren gaar 4—5 Personer hver med en Spade i Haanden og prikker og stikker i Jordens Overflade. Harvningen foregaar næsten paa samme Maade. En kører og en løfter og rykker paa Harven, og atter ser jeg en Flok paa Ageren at prikke og stikke i Jordens Overflade og jævne den, som var den et Stengulv«. Vi fristes til at tro, at Manden overdriver. Nu er de i hvert Fald ikke bagefter derovre, selv om de prosaiske Maskiner endnu ikke har faaet Høstleens melodiske Sang til at forstumme. Hvad Jordens Ydeevne angaar, er der sket stor Fremgang ikke mindst siden Genforeningen.

Fiskeriet kan næppe siges at være nogen egentlig Næringsvej. I hvert Fald drives det ikke professionelt. Man fisker i enhver Stand og Stilling, men nærmest kun til Husbehov. I Forsommeren hentes mange smaa Fladfisk op af Vadehavet. De saltes og tørres i Luften og skal i ristet Tilstand være en ren Lækkerbidsken. Hen paa Efterommeren kommer Makrelen, som man under Krigen forsøgte at behandle som Spegesild, saa den kunde tjene til Vinterforraad, særlig i »Istider«, hvor det kneb med Forsyninger fra Fastlandet. Nævnes maa ogsaa, at der holdes et ret anseligt Antal Faar derovre.

Landbruget er og bliver Nr. 1, men man kommer ikke sovende til det. Der skal slides med den karrige Jord, og Øens eneste Mejeri, bygget 1903, ligger i Bodilmark, saa der er lang Vej fra Sønderlandet. Før i Tiden var Sommeren næsten en eneste lang Arbejdsdag. Nulevende kan fortælle om, hvordan de i deres Ungdom sled til Midnat og begyndte paa en frisk ved 3-Tiden. Det var dog vist navnlig i Høhøstens Højsæson.

KVINDERNE

Ja, sandelig om ikke det smukke Køn skal have et lille Kapitel for sig selv, de gæve Dannekvinder, der aldrig har siddet i Glasskab med malede Læber, men tappert kæmpet mod Fattigdom og Flyvesand. De findes endnu derovre, disse djærve, foretagsomme Kvinder, der ikke gaar af Vejen for noget. De kan bruges

Dæggelammet holder Maaltid.

som Daglejere, hvad enten det gælder Slagtning eller Plejltærskning, og de gaar med »Leen« paa Nakken ud paa Heden og »bikker« Lyng. Bliver de ene paa en eller anden Maade, forlader de ikke deres lille Hjem, men overtager selv Ejendommens Drift.

Den Slags Kvinder bliver aldrig gamle. Aandsfriske og rørige er de til det sidste. De færdes paa Heden med en Gang som en Ungmøs. De har et uopslideligt Humør og en velsignet Evne til at faa »alt paa sin rette Plads« her i Livet. Skønt de lever skjult for Verden, kan deres Livshistorie godt forme sig som en hel lille Roman, der mer end lange Beskrivelser vidner om Sindets ægte Guld. En trofast Sjæl, som nu er død, var et smukt Eksempel her-

paa. 19 Aar gammel var hun forlovet, men under en alvorlig Sygdom lovede hun Vorherre, at hvis hun maatte blive rask, vilde hun pleje sine Forældre, saa længe de levede. Hun blev rask og holdt sit Løfte gennem 27 Aar. (Hvis Løfter havde slig Magt i Dag, saa Verden anderledes ud). Kæresten, som havde tilbragt Ventetiden til Søs og i Amerika, var nu 65 og har paa Brudebilledet langt, hvidt Skæg. Det lykkelige Ægteskab varede kun et Aar, saa fandt Manden sin Grav paa Søen, og Enken henlevede sine sidste 25 Aar i Ensomhed i sit lille Hus. Men hun ønskede ikke at blive beklaget — tværtimod — hun hørte til de faa virkelig lykkelige Mennesker, thi Lykken er »Nøjsomheds rige Broder« og Pligttroskabens Løn. Hendes Livsanskuelse var enkel og stærk, hendes Religion en selvfølgelig ureflektet Tro og betingelsesløs Lydighed. Der var altid godt at være i det lille Hus. De kalkede Mure lyste og skinnede af Hvidhed, og de smaa blanke Ruder blinkede en saa venligt og fortroligt i Møde. Den spartanske Stue udstraalede en egen Tryghed og Hygge. »Vistnok er Guds frygt med Nøjsomhed en stor Vinding«, stod der at læse overalt med usynlig, men overbevisende Skrift. Og Gæstfrihed var til Huse. Kaffe skulde der til og helst med »Skronner«, en Slags Fladbrød, bagt i Asken paa den aabne Skorsten. Eller man fik et Glas Mjød, en Hilsen fra den hyggelige Halmkubeduden for Vinduerne, hvor Værtindens mindste Husdyr havde deres Hjem. Og saa ud i den grønne Toft, hvor et brægende Dæggelam længtes efter sin Plejemor og sin Læskedrik.

Saadan har Livet formet sig i det skjulte paa den fattige Ø i lyse og mørke Tider, et Liv, som stadfæster, hvad vi saa tit har sunget: »Lykken er altid at være sig selv, aldrig trælbundet af Livets Guder«.

Men Tiderne skifte — desværre, kan man fristes til at

tilføje, thi hvor ofte har vi ikke maattet sande, at det, vi ynder at kalde Fremskridt, i egentlig Forstand har betydet et Tab. Lykken ligger som bekendt ikke i det, man har, men i det man kan undvære. Nu vil Fremtidens livlige Forbindelse med Fastlandet utvivlsomt medføre, at Rømøboerne bliver lige saa dygtige til at kræve som vi andre, og gammel Nøjsomhed og Tilfredshed vil være en Saga blot. »Fremad er Verdens vilde Røst«.

GRØNLANDSTIDEN

Naar Foraaret stundede til, begyndte Øens Mandskab at berede sig til den kommende Sommers Eventyr og Strabadser, og sidste Afsnit af disse Forberedelser bestod i, at de flokkevis drog paa Omgang til Slægt og Venner for at tage højtidelig Afsked. Det tog mange Dage, thi det var usømmeligt at jage, og paa hvert Sted skulde man »nyde noget«, og der blev drukket paa en god Rejse i rigeligt Maal. Men det var jo ikke nogen ufarlig Færd, der forestod, den krævede staalsatte Mænd og stærke Kvinder, og der er sikkert fældet Taarer i det stille, thi det er jo ikke Vestboens Skik at blotte sine Følelser. Naar Mændene saa var borte, blev der underligt dødt og tomt paa den lille Ø, og for de tilbageblevne gled Sommeren hen i stille Forventning. Hver Søndag blev der i den gamle Sømanskirke bedt for Grønlandsfarerne, men man vovede næppe at se hen til en ublandet Gensynsglæde, thi hvor let kunde det ikke ske med den Tids Udrustning, at et eller andet Skib blev overmandet af de vældige Isbjerge. Saadan sled Dagene sig hen i Haab og Frygt, men hvilken unævnelig Fryd, naar Efteraaret kunde gøre al Frygt til Skamme og føre de kære frelst i Land paa den hjemlige Kyst. Ceremonien fra Foraaret gentog sig, men nu hed det »God Dag« i Stedet for »Farvel«.

Dog først maatte Kaptajnerne, ca. 50 i Tal op til Præsten for at bede ham den følgende Søndag takke Gud for deres Hjemkomst. Det hørte med til den faste Ceremoni. For Præsten betød det ogsaa en lille Indtægt, thi hver Kaptajn gav ham ved den Lejlighed en Rigsdaler som en Slags Tak for Sommerens Kirkebøn.

Med eet Slag var nu den stille Ø som forvandlet. — Dagen lang og tildels Natten med genlød den af Glæde og Lystighed. Man gik til Gilde hos hinanden, man festede og dansede. Man tændte Glædesbaal paa Klitterne og forkyndte derved for de stavnsbundne Fastlandsboere, at nu fejrede Rømø sin Fest. Nytaars- og Fastelavnsnat steg Morskaben nærmest til vild Løssluppethed. Man klædte sig ud, man udplyndrede hinandens Spisekamre, lukkede Dyrene ud af Stalden, kørte Møddingen op foran Dørene o.s.v. Ja, hvem skulde tro, at det virkelig var voksne, besindige Mænd fra Norden, der førte an i al denne Kommers. Men naar Fastetiden var inde, standsede pludselig al Lystighed, og de vilde Svirebrødre sad andægtige i Kirken med bøjet Hoved og foldede Hænder — hver Ting til sin Tid —. Nu havde man faaet Udløsning for alt det, som i de farefulde Sommerdage havde været stængt inde, mens man daglig med Døden for Øje havde dystet med de kæmpemæssige Hvaler, med Bølger, Storm og Isbjerge. Men i de lange, mørke Vinteraftener genoplevedes de spændende Begivenheder, og Fantasien har sikkert laant dem baade Duft og Farve. Kvinderne har lyttet, mens deres lille Verden mellem Vade- og Vesterhav er vokset til vældige Dimensioner, den Verden, som var det korte Tøjrslag, de aldrig kom ud over. Ja, indtil nu har man kunnet træffe gamle Koner, som aldrig har været »fræ æ Ø«. Og Drengene har med aabne Sanser slugt det altsammen og følt en sugende Længsel efter den Dag, da de kunde være med i Eventyret.

DET STORE ULYKKESAAR

Aaret 1777 staar prentet med uudslettelig Skrift i Rømøs Historie. Foraaret havde ført Mændene ud paa den vanlige Færd. Tilbage laa Øen som i en Nat af Glemsel og Forladthed. Kvinderne gik stille omkring og røgtede deres daglige Dont, dyrkede de fattige Agre, bjergede den magre Høst, stilledede med Faar og Kvæg og spejdede fremad mod Gensynets lykkelige Dag. Sommeren svandt, Løvet faldt. Oktoberstormene fejede hen over Øen. De første Grønlandsfarere var alt vendt hjem, men over 50 savnedes endnu. Oktober gik og November med, uden at de sidste viste sig. — Spændingen vokser til en skælvende Angst og Uro. Kirkebønnen stiger i Styrke og Inderlighed. Af og til bryder en heftig Hulken gennem det stille, altid overfyldte Kirkerum. Julen kom og gik. I Alvor og Stilhed fejrede man den ellers saa glade Nyt-aarsfest. Sneen dækkede Klit og Marsk med sit hvide Ligklæde, mens Haabet sank og sank. Vinteren led, og Vaaren nærmede sig. De første spæde Skud strakte sig famlende mod Lyset, men Vaaren bragte ingen Glæde, ingen Trøst.

Det er Søndag. Kirken er fyldt til sidste Plads af forgræmmede Kvinder og vejrbidte Mænd. Salmens Toner dirrer med en Understrøm af Længsel og Sorg, af døende Haab, og nu staar den graanede Præst paa Prædikestolen. Stemmen skælver i dyb og inderlig Medfølelse. »Siden November har vi nu hver Søndag bedt om de 52 Brødres lykkelige Hjemkomst. Er det ret at bede om de dødes Opstandelse? Brødre og Søstre, der er vel ingen af os, der tror paa, at vore Landsmænd er i Live. Saa vil vi da med fattet Sind, som det sømmer sig en Kristen, se den haarde Virkelighed i Øjnene. I et ærefuldt Hverv og i Pligttroskab har vore Fædre, Ægtefæller og Sønner fun-

det Sømandsdøden. Paa Havets Bund skal deres Støv hvile i Fred til den store Dag, da Havet giver sine døde tilbage til nyt Liv. Men vi vil stille bøje os under Guds uransagelige Vilie. Gud gav os vore kære, og til ham giver vi dem tilbage. Vi er alle i hans Haand. Han hjælper jer, som gav ederes kæreste hen. Gud være med jer, I Hustruere, Forældre og Børn.

Stemmen slaar over i Graad, mens højlydt Hulken lyder fra alle Kirkestole. Det er, som Dødens Engel har strejft dem med sin Vinge, som et Pust fra Evigheden er gaaet hen over dem. De er vigslet i Sorgens og Resignationens hellige Daab. Under dette Indvielsens Tegn gaar de stille ud i Hverdagen. De har fundet deres Moria.

Men nu de skibbrudne, hvad ved vi om dem? Desværre er der ikke overleveret Efterverdenen nogen fuldstændig Fremstilling af det ulykkelige Aars Hændelser, men takket være Rektor Hansen fra Ribe er dog nogle sammenstykkede Beretninger reddet fra Undergang.

Forfatteren har gjort sig stor Umage med at samle de spredte trykte, skrevne og mundtlige Overleveringer og samlet dem i en lille Bog: »Grønlandsfarerne i Aaret 1777. En fædrenelandsk Tildragelse«, udgivet 1806, og herigennem faar vi samtidig en Prøve paa den Tids Sprogbrug. Den gamle Bog fortjener egentlig at blive optrykt, thi den findes kun i meget faa Eksemplarer, vist kun i et Par Hjem paa Rømø, hvor den til Gengæld værnes som en Helligdom, saaledes paa en Gaard i Kromose, hvis Ejer, H. Chr. Hansen, dog velvilligt har stillet Bogen til Disposition for nærværende Arbejde. Nævnte Gaard er ikke helt almindelig. Dens Beboere kan nemlig rose sig af at nedstamme fra selve Erik Ejegod, nærmere betegnet fra Hans Egedes grønlandske Plejedatter, der blev gift med en norsk Adels-

mand af kongelig Afstamning. I Hjemmet findes bl. a. et gammelt Chatol, som har tilhørt Hans Egede.

Men det var Grønlandsfarerne, vi kom fra. Lad os høre den gamle Bogs Beretning med Bibeholdelse af Stavemaaden: »Som sædvanlig var der et stort Antal Skibe forsamlet i Iishavet paa Sæl- og Hvalfangst. Da den første ej vilde lykkes, styrede de øster paa, hen efter Spidsbergen for at søge Hvale. Omtrent midt i Maj satte de ind i Isen og ragede snart, som de kalde det, i Besætning, det er, belagdes rundt om med Iis, saa de ej kunde sejle, men maatte følge Isens Træk. De kunde tælle over Hundrede Skibe, af hvilke endeel, i Beretningerne nævnes Ni Hamborgere, Syv Hollændere, Otte Engelske, To Svenske og een Bremer snart bleve faste i Isen. Formedelst svære Storme og Dønninger, det er Havets gyngende Bevægelse i Dybet, brækkedes snart Iisfeldten, eller den faste sammenhængende Iis. De deraf fremkommende Skodser og Iisbjerge begyndte nu at arbejde paa Skibene, klemme og opkrue dem, saa det ej varede længe, inden eet efter det andet knustes. Efter som eet Skib forliste, blev Mandskabet optaget af det nærmeste, eller, om der var flere i Nærheden, da fordelt paa dem. Denne Skjebne prøvede efterhaanden ti Skibe, saavidt Efterretningerne strække sig. Ulykken traf maaske flere, men om Engellændere og andre vides intet, disse vare alene Hamborgere og Hollændere, for det meste bemandede med Danske Folk, og forulykkedes i Nærheden af hinanden, deres Mandskab blev for det meeste tilsammen, og fristede til Slutning en fælles Skjebne.«

Af de nævnte ti Skibe blev fem ført af Mænd fra Rømø, af hvilke Kommandør Engelbrecht Jensen om sine Oplevelser beretter bl. a. følgende:

»Den 20de August havde vi en svær Storm, forbun-

den med Snefog. Isen skruede sig tilsammen i Bjerge, saa det var et forfærdeligt Syn. Det flade Stykke Iis, ved hvilket vi laa, var en Fjerdingsvej stor og 17 Fod tyk (Bogens Forfatter regner ud, at Stykket maa have indeholdt 81 Millioner Cubikfod. Man forstaar, at slige Kolosser kan knuse selv det stærkeste Skib). Den 19. Septbr. dreve vi nærmere ind under Landet i en Afstand af 4—5 Mile, Strømmen gik der een Mil i Timen. Den 30. Septbr. i en svær Storm forgik vort Skib tilligemed Peter Andresens med stor Livsfare i Udkanten af Isen. Vi bjergede tre Slupper (smaa Baade), nogle Levnedsmidler og Sejl for at gøre Telte af. Ialt vare vi tilsammen af vort Skib halvfjerdsindstyve Mand, som alle maatte staa Natten over paa et Stykke Iis. Havets Bølger veltede sig hen over Isen, saa vi med al mulig Kraft maatte holde os fast ved Baadene, det var nær ved Døden. Næste Dag stille og godt Vejr. Den 3die Octbr. besluttede syv og tyve at gaae ind efter det faste Land. Om disse er ingen Efterretning nogensinde indløben. Der fandtes mange drivende Iisbjerge, saa det er at formode, at de alle er druknede, formedelst den sterke Strøm, der gik. Det var et skrekkeligt Syn. Den 4de Octbr. dreve vi til søes med det stykke Iis, ved hvilket vi laa. Da vi nu ej længere kunde staa derpaa, saasom Havet rullede derover, maatte vi i en Hast redde os i vore tre Slupper. I denne Tummel tabte vi meget af de faa Levnedsmidler, vi forhen havde bjerget. Vi gik nu med Baadene Sydvest paa, langs Kanten af Isen indtil den 7de Octobr.

Denne Dag besluttede vi at gaae ind efter Landet, fordi Isen syntes at ligge sammenhængende. Een Mand fra Rømøe maatte blive tilbage, da han længe havde været syg af Skørbug. Vi andre sagde ham et bedrøvet Farvel, thi der var ingen Mulighed til Redning at

haabe for ham. Hver Mand fik ved Bortgangen fra Baaden tre smaa Skibstvebakker, og vi søgte nu Landet ved Hjælp af et Lommekompas. Denne Dags Aften var jeg i Selskab med femten andre, de øvrige vare deels tabte efterhaanden af Afmægtighed, deels vare de raskere iblandt dem løbet forud fra os. Jeg kunde ej følge saa hurtigt, ogsaa holdtes jeg tilbage af Kjerlighed mod en tiaarig Dreng, Anders Mikkelsen List, som jeg havde taget med fra Rømøe, og ej kunde overtale mig til at efterlade og omkomme der paa Isen. Denne der endnu lever her paa Landet, blev tilsidst saa afmægtig, at han ej kunde følge de øvrige, og disse vare saa udmattede, at de ej formaaede at bære ham. Hans af Vandet gjemmentrukne Klæder tyngede ham. Han bad derfor os andre om Tilladelse at kaste Kavajen, ja, endog Beenklæderne, drevne af Nødvendigheden tillode vi det, og saaledes vandrede han næsten nøgen med os andre. Hans gode Natur sejrede over dette Vovestykke, der vilde have kostet mangen anden Livet. Hvorledes Climaet der var, sees deraf, at den første Nat af denne vor Vandring, frøs tre ihjel. Nætterne tilbragte vi saaledes: Naar Aftenen kom, opsøgte vi et Stykke Iis, som laa højt, ved dette satte vi os saaledes, at vi havde dette højt liggende Stykke Iis imod Vinden, saa vi deraf havde Lye. En bjerget Baadshage blev nu lagt paa to Stykker Iis. Paa denne satte vi os, for ej ved vore Legemers Varme at optøe Isen, og selv tabe den naturlige Varme. Vi sadde nu tæt sammen, holdende hinanden under Armene. To Mand holdte Vagt for at hindre, at den sovende Rekke ej faldt tilbage, og tillige at forebygge andet Uheld. Naar disse ej kunde holde det længere ud, afløstes de af et Par andre. Saaledes var det, at tre den første Nat frøs ihjel, siden blev vi og vante til dette luftige Sovested.

Den 8de Octbr. Blæste en svær Storm med megen Regn, denne Dag maatte vi staae stille paa Isen, da den var saa glat, at vi ej kunde gaae. Af de andre, som vare løbne forud for os, druknede mange. Nogle saae vi, idet vi gik forbi, liggende paa Isen, de stræbte efter at rejse sig, men vare alt for afmægtige, og tilvinkede os andre et sidste Farvel. Disse Ulykkelige bleve altsaa liggende, og ere frosne ihjel.

Den 10de Octbr. got Vejr. Vi maatte nu tørre vore Klæder, inden vi kunde gaa videre ind efter Kysten. Isen var i saadan Bevægelse formedelst Strømmen, at vi umulig kunde naae Landet. Endnu bestod Selskabet af tretten Mand.

Denne vor Vandring over Isen var forbunden med megen Besværlighed og Livsfare. Eengang vare vi paa et temmelig stort Stykke Iis og dreve dermed. Formodentlig holdt vi os ikke paa Midten af samme, thi det tabte Ligevægten og kæntrede, dog skeete dette saa langsomt, at vi fik Tid at bjerge os om paa Kanten. Lidt efter lidt sank det igen tilbage i sit forrige Leje, og vi lod os atter needglide paa Fladen. For at naa et større Stykke, stillede vi os alle i en Rad, og udbredte vore Skjorter, Tørklæder, og hvad vi ellers havde, i Stedet for Sejl, og paa den Maade naaede vi et Stykke, hvis Størrelse lovede os mere Sikkerhed. Her vilde nogle vi skulde forblive, andre derimod vilde hellere hen paa et nærliggende Iisbjerg. For at komme derhen, maatte en ung Mand krybe derover ved Hjælp af en Lægte. Han tilraabte os derfra, at Naturen der havde sørget for os, og dannet en Hule der i Isen, som magelig kunde rumme os alle. Vi begave os nu den 10de Octbr. om Aftenen hen til dette Iisbjerg, der laae to—tre Mile fra Landet, og toge der vor Natteleje i bemeldte Hule. Der havde vi nu vel nogen mere Lye for Vinden og Kulden,

men Varmen af de mange Mennesker tøde Isen, saa det fra oven af idelig dryppede need paa os, dog dette uagtet priiste vi os lykkelige med dette Opholdssted. Vi vare nødte til at legge os til Hvile, da vi vare saa afmægtige, at vi ej kunde gaae videre, om endog ej Natten havde været for Haanden. Intet havde vi af Levnetsmidler, for at styrke vore svage Kræfter. Vi overgave os i Guds Haand, ventende der at finde vor Død.

Den 11te Octbr. ved Solens Opgang saae vi os at være Landet nær. Strømmen havde drevet vort Stykke Iis nærmere mod Kysten. Fulde af Forundring over denne uformodentlige Redning, takkede vi Gud, der dog havde ført os til Land. Vi stege nu op paa et Iisbjerg for at se, om der maate være Mennesker. Drengen Anders Mikkelson var den første, der fik Øje paa Grønlænderne, hvilke han, formedelst deres laadne Skindpelse, ansaae for Dyr. Der kom nu tre af disse til os, som toge os med, og bragte os til deres Telte. Disse Naturens ufordervede Børn vare glade, at de kunde vise os Menneskekjerlighedens Pligt, og vi ej mindre over vor Redning og vore godmodige Verters Gjestfrihed, der satte for os, det Beste de havde, Sælhundekød og Blaabær til Vederkvælgelse.«

Saalunde lyder de forskellige Beretninger, jævne, troværdige, uden Forsøg paa at slynge Helteglorien om Deltagerne. Ulykken virkede forskelligt paa dem, som det fortællles et Sted: »Nogle sang, nogle bad, andre stjal, andre drak, nogle ytrede, at der ingen Redning var for dem«. Men de fleste synes at have været fromme Mennesker, der enfoldigt lagde deres Skæbne i Forsynets Haand. Ja, en Marcus Voss fra Travemunde læste endog hele Bibelen for sin Flok, men de maatte ogsaa tilbringe 32 Døgn paa samme Isflage.

I spredte Flokke overvintrede de paa Grønland. Af

de ti Skibes ca. 450 slap kun godt 100 i Land, og Dødens tre Lejesvende, Kulde, Sult og Skørbug gjorde vedblivende Indhug i Rækkerne, saa kun 53 naaede deres Hjemstavn.

I Foraaret 1778 kom de med et dansk Skib, som undervejs anløb Bergen, og her vakte de skibbrudne stor Opsigt og var Genstand for en hjertelig Gæstfrihed, og der indsamledes til dem over 200 Rigsdaler, en anselig Sum paa den Tid. Særlig forkælet blev den lille Anders List sammen med en jævnaldrende Dreng fra Holland. De maatte igen og igen fortælle, og hver Gang gik en Hat rundt blandt Tilhørerne.

Efterhaanden fik de alle Skibslejlighed til de hjemlige Havne. Af de 52 fra Rømø var der nu kun 28 tilbage, men alligevel — hvo kan skildre den bevægede Hjemkomst, den Overraskelse og Glæde, der blev paa Øen, da de tabte og genfundne Fædre, Brødre og Sønner paa ny stod paa hjemlig Jord. Der var jo ingen Radio til at foregribe Begivenhedernes Gang. Dobbelt tungt har det samtidig været for dem, der forgæves maatte spejde efter den savnede.

Rektor Hansen gengiver et Brev fra sin tidligere Elev, Kapellan Holm paa Rømø, hvor denne enkelt og gripende tolker den uforglemmelige Tildragelse: »Oftentimes har jeg set en Taare snige sig ind gennem de af Alder indgravede Ansigtsturer ved Fortællingen om de Strandendes Hjemkomst her paa Øen. Alt Haab var forsvundet. De hjemkomne fandt deres i Sorgens sorte Dragt, og den bares — hvilken Omveksling — for dem, der nu befandtes at leve. Tiden havde allerede tørret Taarerne i Øjnene. Engang, da Saaret var nyere, flød de desto hyppigere, men Sorgens stille Adfærd bebudede noksom, at tabet af Fædre, Ægtemager, Fæstemand, Brødre, Børn og Venner er uforglemmeligt, skønt Øjet ikke mere er

vaadt. I Kirkebønnerne havde man erindret de ulykkelige, saa længe der endnu var Haab. Der flød mangan Taare af det forgrædte Øje. Præstens Vemod blandedes med Menighedens. Den Bedendes Stemme kvaltes. En almindelig Hulken og uvilkaarlige Sorgens Udbrud opfyldte da ene det store, rummelige Gudshus. Nu tav disse Kirkebønner, thi det var jo at friste Gud at bede om de Dødes Levendegørelse. Tilfældige Omstændigheder, som den ved saadanne Lejligheder opvakte og virksomme Indbildningskraft begærlig søger, havde stadfæstet de Begrædtes Død. Ofte havde man i den stille Nat troet at høre Dødningeklokkens hule Lyd fra Taarnet. Ugler hæse og ellers her paa Landet usædvanlige Skrig havde, saa troede man, Aaret forhen varslet om den forestaaende Ulykke. Nu kom de Overblevne, flere end den mest sværmende Indbildningskraft nogensinde kunde have drømt om. Hvo kan beskrive denne Glæde, hvo sanselig-gøre dens Ytringer?«

— — —

Ja, det var en Bedrift, som paa Rømø aldrig bliver glemt, og som visselig fortjener at nævnes blandt de store i Historien. Denne Eksemplets Magt blev et virksomt Led i Opdragelsen af den unge Slægt, som derved opmanedes til Udholdenhed og uforfærdet Offervilie.

Saadan vekslede Sorg og Glæde i Øens Storhedstid, mens dens Beboere rystedes sammen til en stor Familie, og det Sammenhold spores endnu saa stærkt, at selv om en fra Fastlandet har været bosat derovre i aldrig saa mange Aar, bliver vedkommende dog stadig betragtet som »en fremmed«.

Af synlige Minder fra denne Glanstid findes endnu en Del Hvalknogler paa Øen i Form af Ledstolper og Havegærder. Ja, en Gaard i Juvre har et Gærde paa over 100 Alen. Og ved Tvismark stod der indtil ca. 1800 et

Trankogeri. Men Velstanden har dog sat sin smukkeste Blomst i en Række kønne og velbyggede Bøndergaarde, som staar endnu.

Og dybt i Folkets Sind lever de stolte Minder om Fædrenes Bedrifter, og Flodbølgen hvisker løndomsfuldt om fjerne Tider, da den bar de kække Sømænd bort fra Hjemmets trygge Havn ud til Kamp og Sejr. Saavel Tiden som Søfarten i det hele har i høj Grad sat sit Præg paa Befolkningen. Den Dag i Dag er Rømøboen vidunderlig frisk og vidsynet, men der ligger ogsaa stadig i mange Sind en hemmelig Længsel efter det frie, friske Hav med alle dets Farer og Eventyr — i Tropernes Sol som under Sydkorsets Stjerner. De er Havets Børn, de som første Gang saa Lyset paa en stormhærget Ø i Havets Favn. Herom skriver Pastor Thade Petersen, som er født og opvokset paa Øen: »Det gjorde altid et ejendommeligt stærkt Indtryk paa mig som Barn og endnu mere som halvvoxen Yngling, naar den Tid kom, da Søfolkene skulde af Sted, og der saa kom en i Dag og et Par i Morgen for at »sige Farvel«. Tankerne droges altid derved stærkt mod de fjerne Eventyrlande, som ogsaa min Fantasi havde gæstet saa tit, men som dog endnu stadig laa skjult for mit Blik bag den Dis, der lagde et let Slør over Fastlandets Kyst og sommetider skjulte den helt. Jeg følte mig ved saadanne Lejligheder nærmest som en Vibe om Efteraaret, naar Stær og Stork og mange af de andre Trækfugle drager bort. Den kan ikke følge dem endnu, men den ved dog, at dens Tid til at brede Vingen ogsaa kommer engang. De Følelser er sikkert hvert Foraar gaaet igennem mange unge Rømøboeres Sind. For mig og flere af mine jævnaldrende kom Flyvetiden aldrig i den Forstand. Vi tilhørte et Ætled, der endnu under Opvæksten ansaas for bestemt til Søen, men inden vi naaede frem, var Glansen gaaet af Søfar-

ten, og mange af os slog om end med Vemod ind paa andre Veje.«

Der er dog endnu enkelte, som trods alt følger Havets Kalden, men de bevarer altid deres Barndomsø i trofast Kærlighed, saa de efter en lang og bevæget Livsdag som før nævnt søger tilbage for at tilbringe de sidste Aar i deres Hjemstavn. En saadan »oplagt« Kaptajn er god at gæste. Han kan blade i sine Erindringer som i en stor Billedbog. Hans Liv er et Eventyr, og dog er han dybt rodfæstet i Virkeligheden, og den farefulde Færd har lært ham, at intet er sikkert paa denne Jord, og hvis Skuden skal bjerges, maa Ankeret fortøjes i Evighedens Muld.

DRAGTER OG SKIKKE

Rømø har som enhver anden Landsdel sin Nationaldragt, i hvert Fald for Kvindernes Vedkommende. — Mandsdragten menes ikke i Mands Minde at have eksisteret, hvilket naturligvis hænger sammen med Søfarten. Søen har vel altid krævet sin egen Klædedragt. Men Kvindedragten findes endnu, desværre i stærkt begrænset Antal — i Øjeblikket ca. tyve paa hele Øen. Alt for mange har ladet sig lokke af fremmede Opkøbere til at give Slip paa de historiske Skatte, som de gamle Dragter er.

Rømødragten er farverig og meget smuk, thi Farverne er fint afstemt efter hinanden. Skørt og Bul, som tilsammen kaldes »æ Pi« er i eet og syet af Vadmél i en varm rød Farve, som maa have staaet vidunderligt smukt til den brune Lyng, den grønne Marsk og de hvide Klitter. Bullen staar aaben foran, idet kun de fire nederste af tolv store runde Sølvknapper er knappet. Baade foran og i Ærmegabene er den kantet med

Herbergsmor i Rømodragt.

livlige grønne Baand. Trøjen er af blomstret Kattun med lange, glatte Ærmer. Den Del, som skjules af Bullen, kan være af simplere Stof. Om Hovedet var som Regel slynget et Tørklæde i nogen Lighed med Fanødragten — til finere Brug en Kappe med lange Silkebaand eller en høj, festlig Kirkehat. Om Halsen et trekantet Silketørklæde. Over »æ Pi« bares et ternet eller stribet Forklæde.

Saadan var i store Træk Dagligdragten, som til Kirkegang skjultes af en Overklædning i mørkere, mere dæmpede Farver, der paa samme Tid kunde lede Tanken hen paa det højtidelige

og en vis Sindets Ydmyghed.

— — —

Om Sørgedragten, som oftere var mørkeblaa end sort og bares uden over »æ Pi«, skriver Pastor Thade Petersen: »Aldrig har jeg set nogen Sørgedragt svare saa godt til sit Formaal som denne. De Afskygninger af blaad, der var anvendt til Pandestykket og Halsklædet, syntes laant af selve den ligblaa Hel og fra Tordenskyen i det Øjeblik, den truende vælter op af Havet. Disse Farver i Forbindelse med Snittet i den tunge, folderige Dragt, og den sorte Kyse, der borttog den sidste Rest af den daglige Dragts friske, kække Aabenhed, gjorde et saa uendelig sorgfuldt Indtryk, at man næppe kan tænke sig et bedre og fyldigere Udtryk for den dumpe Sorg end det, der gaves af en Flok saaledes klædte Kvinder ved den

aabne Grav paa den nøgne Kirkegaard mellem Klitterne.«

Brudedragten menes at have været den sædvanlige Kirkedragt med et særligt Hovedtøj som Brudesmykke.

De faa Dragter, som endnu er bevaret derovre, bæres kun sjældent, f. Eks. til Hjemstavnsfest eller lignende Lejligheder.

Ogsaa de gamle Skikke er nu stærkt paa Retur. De fleste Traditioner knyttede sig til Bryllupsfesten, som endnu kan strække over to Dage, men som oprindelig varede fra Torsdag Morgen til Mandag Nat kun med ret smaa Afbrydelser, og der blev danset mere end een Nat igennem. Men Gildemaden var ogsaa god, gammeldags Bondekost, og den gav nok mere at staa imod med end de nymodens Lækkerier. En stor Del af Maden blev skænket af Naboer og Venner som Brudegave, en praktisk Skik. Festens øverste Leder var »Skafferen«. Han dirigerede baade Gæster og Tjenerskab. Han sørgede for, at Programmet blev nøje overholdt, og at Mændene hverken fik for lidt eller for meget af den gode danske Dram. De skulde lige akkurat holdes i »godt Humør« uden at blive vrøvlede. Hans kvindelige Kollega var Redekonen, som foruden adskillige andre Pligter havde det Hverv at pynte Bruden og rede Brudesengen. De tilhørte begge den nærmeste Familie ligesom de fire Skænkere og fire Brudepiger. To Dage før Bryllupet skulde to Skænkere rundt med en sidste formel Indbydelse til de i Forvejen indbudte, mens de andre to maatte ud at laane Borde og Bænke. Brudepigerne var rundt med en Tørvekurv for at laane forskelligt Husgeraad. Baade Fest og Forberedelser foregik efter ganske bestemt Mønster lige fra Ofringen i Kirken til den sidste Punch i Hjemmet, og Skafferen var ansvarlig for, at Ceremonien blev overholdt.

Fredag Aften slutter det egentlige Bryllup med, at hele Skaren med Spillemanden i Spidsen marcherer og danser rundt om »æ Høttesgaard« (Gildesgaarden). Det kalder man at »dans rundt om æ Hus«. Den Afslutning skulde til, om det saa var rygende Snestorm. Lørdag har Gæsterne Fred, men i Bryllupsgaarden forbereder man »æ Søndagshøtte«, som varer til henad Mandag Morgen,

Fru Degn Madsens Gaard i Kongsmark.

og om Aftenen kommer der unge til Dans, saa det bliver altsaa Tirsdag, før det hele er forbi.

Den Slags Fester er nu som saa meget andet gaaet over i Historien, men for en Del Aar siden fejredes dog et Bryllup paa nogenlunde gammeldags Maner, og Stemningen forhøjedes ved, at Bruden hen paa Natten optraadte i Rømdragt. Dog varede Festen kun i to Dage.

Ved Dødsfald ringes ikke med Kirkeklokker, men en ung Pige gaar fra Hus til Hus med Hilsen og Bud, at N. N. er død paa det og det Klokkeslet, og man bliver »inviteret« til Begravelsen. Naar Følget kommer til Kirken, gaar man straks hen til Graven, hvor Jordpaa-

kastelsen foregaar. Dernæst samles man i Kirken. Præsten gaar paa Prædikestolen, hvor han bl. a. oplæser afdødes Data og en kort Biografi. Det er for saa vidt en smuk Skik, men paa en fremmed virker det lidt underligt, at Kisten ikke kommer med ind i Kirken. Nu foregaar Begravelser stort set som paa Fastlandet. Tidligere gjaldt ogsaa ved Begravelser bestemte Traditioner med Hensyn til Spise og Drikke, ligesom der for Rigmænds Vedkommende blev baaret Lys foran Ligvognen. Standsforskel er ellers ikke noget Problem paa Rømø. Her er alle lige og lige gode, kan mødes til Fest og mere sig sammen som een stor Familie. Selv om der paa Søen var Forskel paa Kaptajn og Skibsdreng, forsvandt den, naar de satte Foden paa Hjemmets Jord.

Karakteristisk for Rømø er ogsaa en vis Forkærlighed for mærkelige hjemmelavede Personnavne, afledt af Forældrenes For- eller Efternavn, hvoraf endnu findes Rester derovre som f. Eks. Nisida, Holmine. Men hvad skal man sige om en Dreng, der er belemret med følgende Navne: Siberin Magasin Carolmin Constantin. Forældrene hed Sibrandt Magnus og Caroline Christine. Eller Pigenavne som Bomine, Boyeline, Sibrandine, Boldine, Ludvigne Kerkondine. De kan vel nok siges at være mer sjældne end kønne, men der er ingen Tvivl om, at de giver Udtryk for en stærk Familiefølelse. De er dog forlængst paa Retur.

SAGN OG OVERTRO

Enhver Egn, maaske mest de afsides liggende, har vel sine Sted- og Folkesagn, og for Rømøs Vedkommende har Dr. Moritz faaet opstøvet en Del pudsige Ting, bl. a. fra den gamle Borg, som endnu bærer Navnet Borgbjerg. Omtrent midt mellem Kirken og Havneby ligger ved Vadehavet en grøn Jordhøj, som dækker over en kva-

dratisk Bygning 30—35 m lang. Den menes at stamme fra Aaret 1000. Endnu i det attende Aarhundrede, fortæller Dr. Moritz, kunde man ved Udgravningen se Rester af Bygningen, som var opført af Marskens Klæg. Udenom fandtes et System af tre parallelle Grave og Mure i Nord, Vest og Syd, og paa Sydsiden førte en smal Bro over. Paa Østsiden stødte man paa to stærke Pæle, nedrammet i Jorden i en saadan Afstand fra hinanden, at en Vogn kunde køre ind mellem dem. Og man afdækkede en Kælder med Egestolper i Væggene, nogle Øltønder, efter Sigende fyldt med Kalk, et Trækar med Dyreknogler af Okser, Svin og Geder. Endvidere fandtes nogle Stenbunker samt en Del Pile, egnet til Armbrøst, og et Pilekogger. En Oldtidsforsker ved Navn Handelsmann gætter paa, at Borgen er opført i det 14. Aarhundrede af Johan Lembeck, som herfra forstyrrede Skibsfarten paa Ribe og Tønder. Andre mener, at disse Borge, som ogsaa findes paa de andre Vesterhavssøer, er benyttet i Vikingetiden.

Det fortælles ogsaa, at en Borghøvding havde en Elskerinde i Frudal, et Stykke Hede nordvest for Kirken, og man paaviste en Fodsti, som førte derover. Man troede ogsaa en Tid, at Højen var beboet af underjordiske, og man kunde fortælle om en Kone fra Østerby, som var blevet hentet ind i Højen for at hjælpe en fornem Dame, der var i Barnsnød. Som Løn fik hun sit Forklæde fyldt med Høvlspaaner. Intetanende brugte hun dem til at gøre Ild med. Næste Morgen saa hun, at de tiloversblevne var af Guld.

Pastor Thade Petersen fortæller ellers, at Troen paa Nisser, Elverpiger og Havfruer ikke fandt megen Jordbund paa Rømø. Spøgelsener kunde heller ikke rigtig trives, derimod havde man meget med Varsler om Ulykker, Sygdom og Død. »Ligskarer« og sligt saa man jævn-

ligt, og der fortaltes endnu tit om hovedløse Heste, mystiske Mus og lignende. De synes dog heller ikke ret at kunne trives længere. Det mer eller mindre heldige ved bestemte Tal, Dage og lignende finder endnu Tiltro her og der«.

Som et Kuriosum, der vel ikke har noget med Overtro at gøre, kan nævnes, at de gamle ikke bruger Udtrykkene højre og venstre, men sætter Verdenshjørnerne i Stedet. »Den staar vest for Kommoden«. »Du har en sort Plet o æ Naersie a di Nejs.«

Men tilbage til Borgbjerg. Et Sagn fortæller om en ung Sømand paa Rømø, der havde to »Dansekærestere«, en paa Nord- og en paa Sydlandet. Han var længe i Tvivl om, hvem af dem, der skulde være hans Brud, men bestemte sig omsider til Pigen paa Sydlandet, og en Aften begav han sig af Sted for at udføre sit Forsæt. Men da han havde passeret Borgbjerg, saa han sig pludselig omringet af Mus, der rejste sig paa Bagbenene og dansede omkring ham i store Skarer, mens de peb og hvinede. Vel kastede han Sand efter dem, men det brød de sig ikke om, og de forlod ham først, da han naaede Pigens Hus. Senere fortalte kloge Folk ham, at Pigen paa Nordlandet var en Heks og havde hidkaldt Musene for at drille den troløse Elsker.

Da Rømøboerne vilde flytte Kirken

Saadan lyder Titelen paa et andet gammelt Sagn. — Omkring 1600 levede paa Sild en Spasmager ved Navn Pua Modders. Det var dengang Mode paa Vesterhavsoerne, at Mændene skulde bære røde Trøjer paa Søn- og Festdage. Pua kunde ikke købe sig en, thi skønt han var meget langfingret, havde han dog aldrig Penge, og han maatte for sin Paaklædnings Skyld døje megen

Drilleri fra sine Landsmænd, som han selv saa ofte havde haft til Bedste. Deres Spot ærgrede ham til sidst saadan, at han besluttede at vende sit Hjemland Ryggen. Paa sin Rejse kom han til Rømø, hvis Beboere var i stor Sindsbevægelse, fordi de gerne vilde have deres Kirke flyttet en Alen mod Syd, men ikke vidste, hvordan de skulde fange an. Det kom den Sildinger tilpas, thi da de ikke selv kunde blive enige, hørte de gerne den fremmedes Raad. Han sagde, de skulde allesammen gaa om til Nordsiden og skubbe af al Magt. Men først skulde de lægge en rød Trøje, hvor de ønskede, Kirken skulde staa, og naar den ikke kunde ses mere, var Kirken paa Plads. De asede og skubbede, mens Pua af og til løb hen for at se, om Trøjen var der endnu, og da de havde slidt et Par Timer, kom han glædesstraalende og meldte, at nu var Trøjen ikke mere synlig, saa Kirken matte være paa Plads. De undrede sig højligt, men næste Søndag havde Skælmen den Dristighed at møde op i den stjaalne Trøje, og de forstod nu, at han havde taget dem ved Næsen. Det skulde naturligvis hævnnes, og Pua fik det snart saa hedt, at han maatte forlade Øen.

Strandfogeden paa Rømø

Det gaar tit med Rømøboerne som med de Føhringer, de maa se til, naar de paa Sild og Amrum har en rig Strandingshøst. En gammel Strandfoged paa Rømø saa engang med Misundelse mod Sild, hvor et Skib var strandet, uden at han kunde faa saa meget som en Pind af det. I den Sindsstemning gik han til sin Præst, der manede ham til Taalmod og Bøn. Men da Strandfogeden ikke kunde bede, bad Præsten i hans Sted som følger: »Hvis Skibe alligevel skal og maa strande, saa lad af og til ogsaa et komme til vor Strand«. Men det var ikke nok for Strandfogeden. Derfor besteg han i Storm-

natten sin Hest og bandt en brændende Lygte i Halen. Saa red han over Klitter og Dale nær Stranden, idet han derved haabede at forvirre Skipperen og faa ham til at tro, at den hoppende Lygte var Lyset paa et sej-lende Skib.

Æ »Piggemand«

Det fortælles, at en meget lille Mand helt uden Tøj engang indfandt sig i et Hus i Vraaby. Da man opdagede ham, stod han ude i Gaarden og spiste af Svine-tønden. Man kunde ikke udfinde hans Herkomst, da han ikke kunde gøre sig forstaaelig for nogen. Man antog, at en Skypumpe havde kastet ham i Land. Han byggede sig en Hytte i Klitterne øst for Vraaby og ren-sede Bøndernes Stalde og fik Mad til Gengæld. Af og til tiggede han sig en Flaske Mælk. Man mener, han blev begravet i Nærheden af Hytten, hvor man 1901 fandt et Skelet.

Navnet skal give Udtryk for hans Lidenhed.

EN STRANDING

Mindst een Gang hver Sommer holder man Øvelse med Redningsbaaden, og det kan vist benævnes som en af Sæsonens store Begivenheder, der samler mange Tilskuere baade blandt Børn og voksne. Alt, hvad der kan krybe og gaa, maa ned til Stranden, saa snart de nikkende Hoveder af det store Forspand kommer til Syne. Det er dog i særlig Grad Sommergæsterne, der halser af Sted. Øvelsen gennemføres med en Grundighed, der næppe kan praktiseres, hvis der virkelig var Fare paa Færde, men det sker heldigvis ogsaa sjældent. Nærmere bestemt holdes der Øvelse fire Gange om Aaret, deraf de to Gange om Natten. Men lad os høre et enkelt Eksempel, hvor det er Alvor:

Den 19. December 1881 Kl. 10 Aften løb en tysk Skonnert med Manufakturvarer paa Grund nordvest for Øen, og herom beretter Formanden for Redningsvæsenet: »Vi kørte Redningsbaaden med to Spand Heste og fem Mand til Toftum, hvor yderligere tre Mand var parat. Kl. 1 Nat naaede vi Toftum, men Hestene var da saa udmattede af den tunge Kørsel paa den daarlige Vej, saa vi maate have et frisk Spand Heste til den sidste Mil. Strandfoged Bundesen erklærede, at det værste Stykke var tilbage over Klitter og gennem dybe Vandpytter og i bælgmørk Nat. Først ved Daggry kunde vi da fortsætte, og kl. 8 naaede vi Strandingsstedet. Skibet var i en farlig Situation $\frac{1}{4}$ Mil fra Land, og imellem var der høj Brænding og heftig V.S.V. Vind. Først styrede vi Baaden lige i Vest og naaede lykkeligt gennem Brændingen. Saa drejede vi mod Nord og kastede Anker saa nær Skibet som muligt. Herfra kastede vi to Tove ind over Skibet og raabte til de skibbrudne, at de skulde binde Tovet om Livet. Paa den Maade bjergedes en lille Dreng, to Kvinder og en syg Matros. Saa kunde Baaden ikke tage flere. Vi slap godt i Land, hvor de fire paa Vogne blev bragt til Toftum og taget i Pleje. Vi maatte saa ud efter de øvrige, og Kl. 2 Nat var alle reddede. Baaden kom paa Vognen, og Kl. $3\frac{1}{2}$ naaede vi Toftum fuldstændig gennemblødt og udmattet efter 17 Timers Anstrengelse.«

HAVNEPROJEKTER

Dr. Moritz fortæller om, hvordan forskellige Havneprojekter har spøgt i lokalpatriotiske Forfatteres Sind. Man drømmer om en Dæmning til Fastlandet og en Jernbane paa langs gennem Øen. En saadan Plan stammer fra Grev von Baudissin, der 1867 fra Ministeriet for Handel og Haandværk fik overdraget det Hverv at fo-

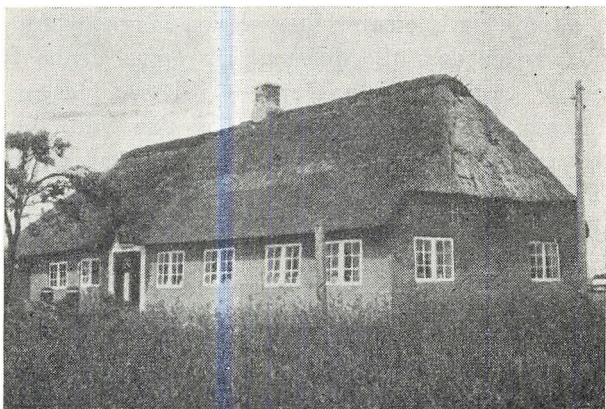
retage de tekniske Undersøgelser for Planens Gennemførelse. Men hvorfra skulde Færdselen komme, siger Dr. Moritz. Saa vist ikke fra Øen, hvis aarlige Udførsel, hovedsagelig Kvæg, beløb sig til højst 60.000 Mark, og hvis Indførsel var ret betydningsløs. To Ting ødelagde enhver Mulighed for en Handelshavn, nemlig Esbjerg Havn og Kejser Vilhelms Kanal. Saa begyndte man i Stedet at fable om en Torpedobaadehavn, og et Konsortium sikrede sig allerede Klitterne ved Havneby for engang at sælge dem til Marinen. Da ogsaa denne Plan strandede, tænkte man paa en Fiskerihavn. Her mener Forfatteren, at det nærliggende List paa Sild absolut vilde være en bedre egnet, ligesom han ogsaa fremholder den store Vanskelighed med en Havn under Rømøs Vand- og Isforhold og for Dæmningens Vedkommende, hvor Materialet maa hentes i Fastlandets Diluvialaflejringer, da Øen kun har Flyvesand. Ogsaa han mener, at en Dæmning vil ødelægge de sidste Aars Tilslikning paa Nordlandet. Paa det Punkt synes man dog nærmest nu at nære modsatte Anskuelser. Men det er ret interessant at se, hvordan de samme Planer gaar igen, idet der for Tiden er stærk Tale om en Fiskerihavn i Havneby. Den, der elsker Rømø for dens Fred og uberørte Ynde, som et Fristed »uden for Verden«, kan kun ængstes ved Tanken om saadanne Planer, thi man føler, at de i Praksis helt vil omkalfatre ens Paradis.

BYGGESTIL

Som før nævnt stammer megen Bebyggelse fra Øens Opgangstid. Ja, Aarstallet 1750 kan endnu læses paa enkelte Huse. Da havde man Raad til at bygge solidt. Selv om de vel ikke kan siges at svare til Nutidens sundhedsmæssige Krav om Lys og Luft, saa er der til Gengæld en egen Skønhed, en vidunderlig Rodfæstehed

og Tryghed over disse gamle lave, straatækte Bygninger. Det er, som Heden og Klitterne ikke taaler, at den gamle Stil fraviges. Al moderne Bebyggelse staar som en skærende Disharmoni i Landskabet. Derfor kræver det stor Takt og Skønsomhed at bygge Sommerhuse paa Rømø.

Gaar vi rundt paa Øen, lægger vi Mærke til, at alle gamle Gaarde, hvoraf de fleste er tolængede, er indret-

Fru Johanne Holms Hus i Tagholm.

tet saadan, at den ene Længe, Udhuset, ligger med Gavlene i Nord-Syd som en Slags Skærme mod Vestenvinden. I Læ af denne Længe strækker sig Stuehuset fra den sydlige Gavl i Vest-Øst, værnet mod den haarde og hyppige Nordvestkuling. Gavlene er som Regel halvvalmede i Modsætning til de høje lige Gavle paa Fanø, og denne Stil falder saa smukt sammen med de bløde Linier i Landskabet.

Et Fag Vinduer har gerne seks større eller mange smaa Ruder. Gamle smukke Indgangsdøre med Dørhamre kan ses endnu. Dagligstuen kaldes »æ Daarns«, den fine Stue for »Pissel«, og tidligere havde man »æ

Listu« (Ligstuen). Som et Minde fra Søfarten er Væggene mange Steder beklædt med hollandske Fliser, blaa eller brune med Landskaber eller bibelske Billeder. Døre og Paneler er ofte malet i smukke livlige Farver og prydet med Blomsterranker o. lign. Stundom er Stuens tre Vægge beklædt med Fliser, den fjerde med Panel. Meget ofte findes i Væggen et ganske lille indmuret Skab, hvis Døre har smaa Glasruder. I disse Skabe kunde især forhen ses mange gamle, skønne Ting, men meget er desværre havnet hos smarte Opkøbere.

Den gamle, hyggelige Bilæggerovn hørte med i Stilen. Her kunde de magre sandede Lyngtørv ligge og gløde i Timevis og udsende jævn og god Varme.

Til Belysning brugtes Tranlampen ret langt frem i Tiden. Tran kunde man jo faa i rigeligt Maal baade fra Hvaler og hjemlig Sælfangst. Nu er der et lille Elektricitetsværk i Kongsmark, men i mange Huse bruges endnu Petroleum, og hvis det i Krigstider kniber med Rationerne, gaar Naboer sammen om Aftenen for at spare paa den dyrebare Vædske.

PAA TVÆRS AF ØEN

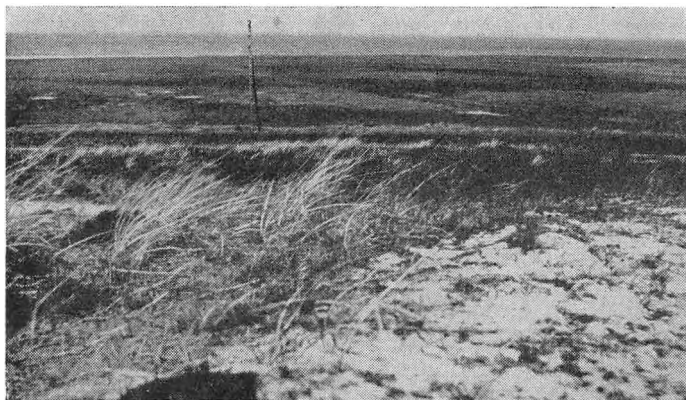
Vi begyndte med at tænke os et Tværnsnit gennem Øen, vi vil slutte med at maale den med vore Skridt. Der er adskillige smaa sandede Veje, vi kan følge, og hvor vi i nogen Maade kan drømme os tilbage i Fortiden, baade i Havneby, Vraaby, Kirkeby og Kongsmark. En af de smukkeste er den gamle Skinnevej. Skinnerne er forlængst borte, de blev under Krigen solgt til Brug i Tørve-moser. En daarlig Kørevej maa det være, for der er dybe sandede Hjulspor. Saa er »Kringelvejen« lidt sydfør ikke saa lidt bedre, men vi kan gaa lidt ved Siden af Sporene — op og ned, ud og ind — det helt primitive.

Snart har vi al Kultur og Bebyggelse bag os, og et stort skønt Land ligger aaben foran — Blichers Hede, den uberørte Natur. Og hvad siger Aakjær:

Sært som min Hede er Menneskets Krav.
Brød skaber ikke hans Lykke alene.
Mæt ham med Velstand — før nogen ved af,
skælver hans Hjerte i Suk efter — Stene.

Lakolk 4 km, stod der paa Skiltet, det giver 8 retur, men det føles ikke saa langt, og der er det ved de gamle bløde Veje, man bliver ikke saa hurtig træt.

Vi har valgt en Dag midt i August, og Lyngen er just paa Toppen af sin Pragt. Ind imellem er der Tuer af den nu afblomstrede Klokkelyng, og af irgrønne Revlingris. Den gule Benbræk (*Narthecium ossifragum*) er ogsaa ved at antage sin brune Farve, men den underskønne Ensian

Klit og Marsk.

staar med sine rene dybblaa Klokker og ligner en purung Pige, der endnu er barnlig uvidende om sin Skønhed. Vi finder frem til Blaabærkrattet, hvor hvert Bær hænger som en blaanende Dugdraabe. Paa bløde Mospuder breder Tranebærret sine fine Ranker, og de rød-mende Bær danner Pudens Perlebroderi.

Hen over Lyngtæppet stryger den vævre Digesmutte, hoppende i Luften som en Fjerbold og saa lavt, at den næsten rører Tuerne. Gennem den store Stilhed klinger et blødt vemodigt Spovefløjt — denne sælsomme Lyd, der kalder noget uforklarligt frem i Sjælen og rister Runer paa dens Rude.

Til venstre har vi en ganske lille Lund, hvor Ringduen plejer at yngle i et Grantræ, og lidt senere endnu en, hvor der tilmed er lidt Løvtræer. Til højre er der et Parti med Smaasøer og Holme, hvor Hættemaagen ruger. Nu er det Ænder og Blishøns, der svømmer rundt, og den graa Fiskehejre staar lurende ved Bredden.

Længere fremme over Rørskoven hænger en Rovfugl paa brede Vinger og spejder efter Bytte. Det er Rør-

høgen, den flotte spraglede Han, og nu dukker Hunnen frem, brun med gult Hoved. Vi har nok to—tre Par paa Øen, en kongelig Fugl, naar den sejler hen under Himmelblaaet over Sump og Hede med stærke, langsomme Vingeslag.

Til venstre har vi en Slags Engstrækning med en større Sø. Her er det, Brushanerne i Forsommeren afholder deres ublodige Turneringer, naar de — nærmest paa Skrømt — farer i Hovedet paa hinanden, slet ikke af Arrigskab, men blot for at imponere det svage Køn.

Endnu et Par Hundrede Skridt — og Roen er forbi. Vi nærmer os Civilisationen, det »mondæne« Vesterhavsbad. Sikke det vrimler med Sommerhuse. Før Krigen var der omkring 50, nu er der 150. Truttende Biler vækker os op af vor romantiske Slummer — det er her, det foregaar — Vogne fra A til Z foruden en Bunke udenlandske. Men det er, som de forsvinder paa den vældige Strandbred, hvor der køres helt ud til Vandet. Et Par Tusind fylder ikke meget. To Rundflyvere er stadig i Luften for at vise Folk det hele ovenfra. Teknikkens Tidsalder — Jorddrabantens Aarhundrede. Jo, Mennekeheden er maalbevidst paa March fremad — mod sin Undergang.

Hvad blev der nu af Paradiset? Ja, i de tre Sommermaaneder er der ikke meget at spore. Selv den maadelige Badestrand ved Havneby kan en Søndag være et rent Bellevue. Saa maa man langt ud i Ødmarken, men hvis dette »man« er et større Flertal, kan det næsten siges, at Nissen er flyttet med. Der er efterhaanden snart ikke en Plet saa afsides, uden at Bilerne skal forsøge sig, og man maa tit undres over, hvordan de kommer frem.

Men en Dag har »Vestenvinden blæst Københavnerne derhen, hvor de hører hjemme«, som Kaj Munk skriver,

»og vi har atter Fred i vore Klitter«. Naa, der skal nok ogsaa en Smule Sønden- og Nordenvind til, men endelig omkring Oktober er det ved at være sket. Vejene er i nogen Maade tømt for Biler og Busser — alle de smaa Sommerhuse ligger tavse med blindede Øjne — Tidevandet gaar sin rolige Gang mod stille øde Strande. Den gamle Ø glider tilbage i sine fordums Folder — i eftertænksom Ro som bedagede Mennesker, der lever i Erindringen. Vinden hvisker i Marehalmen, danser Can-can med Sandet i de nøgne Gryder og leger Tagfat om Hushjørnerne. Graagæssene drager deres skønne Kiler hen under Himlen, gækkende den gamle Urtidsmelodi. Rømø har fundet sig selv — Paradisøen i Vesterhavet.

FUGLENES NAVNE PAA DANSK OG TYSK
 opført i den Rækkefølge, hvori de nævnes

Ederfugl	Eiderente
Gravand	Brandente
Strandskade	Austernfischer
Rødben	Rotschenkel
Præstekrave	Sandregenpfeifer
Vibe	Kiebitz
Fjordterne	Flusseeschwalbe
Dværgterne	Zwergseeschwalbe
Brushøne	Kampfläüfer
Dobb. Bekkasin	Bekkasine
Stor Kobbersneppe	Uferschnepfe
Stor Regnspeve	Grosser Brachvogel
Klyde	Säbelschnäbler
Lærke	Feldlerche
Engpiber	Wiesenpieper
Bynkefugl	Braunkehlchen
Gul Vipstjert	Schafstelze
Sivsanger	Schilfrohrsänger
Digesmutte	Steinschmätzer
Hvid Vipstjert	Bachstelze
Gærdesanger	Klappergrasmücke
Tornsanger	Dorngrasmücke
Løvsanger	Fitis
Rødrygget Tornskade	Neuntöter
Gøg	Kuckuck
Smaaspøve	Regenbrachvogel
Klire	Wasserläufer
Ryle	Strandläufer
Selning	Sanderling
Stenvender	Steinwälzer
Vindrossel	Rotdrossel

Sangdrossel	Singdrossel
Bogfinke	Buckfink
Knortegaas	Ringelgans
Hjejle	Goldregenpfeifer
Islandsk Ryle	Knutt
Strandhjejle	Kiebitz-Regenpfeifer
Stormaage	Sturmmöwe
Ringdue	Ringeltaube
Hættemaage	Lachmöwe
Blishøne	Blässhuhn
Fiskehejre	Fischreiher
Rørhøg	Rohrweihe
Graagaas	Graugans

Kilder:

Pastor Thade Petersen: Sønderjyds Aarbog.

Rektor Hansen, Ribe: Grønlandsfarerne i 1777.

Overlærer Dr. Moritz, Berlin: Die Nordseeinsel Røm.

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Kort over Rømø	4
Digt om Rømø	5
Forord	7
Øen før og nu	9
Lidt om Rømøs Planteliv	40
Fuglelivet	44
Lidt om Befolkningen	55
Næringsveje	57
Kvinderne	61
Grønlandstiden	63
Det store Ulykkesaar	65
Dragte og Skikke	75
Sagn og Overtro	79
En Stranding	83
Havneprojekter	84
Byggestil	85
Paa tværs af øen	88

